

Svensk elitidrott vid ett vägskäl

– Centrum för idrottsforsknings analys och slutsatser

En framgångsrik idrottsnation ...

Sverige är en nation med stora framgångar på den internationella idrottsarenan, både historiskt och i modern tid. Under 1900-talets första hälft – i en tid då den moderna tävlingsidrotten alltjämt befann sig i ett uppbyggnadsskede på global nivå – var vi en regelrätt idrottslig stormakt. Här talar den olympiska statistiken sitt tydliga språk. Vid OS i Stockholm 1912 blev Sverige bästa nation i den samlade poängberäkningen. Därefter följde en andraplats i Antwerpen 1920. Sverige fortsatte sedan att placera sig bland de bästa åtta nationerna ända fram till sommarspelen i Melbourne 1956.

Sedan mitten av 1900-talet har den internationella kampen om segrar och idrottsprestationer ökat. Sverige har tvingats acceptera en position som ett relativt litet land i en stor och globaliserad idrottsvärld. Men trots ökad konkurrens har svenska elitidrottare fortsatt att skörda stora framgångar i en lång rad idrotter, inte minst ishockey, skidåkning, tennis, golf, bordtennis och simning.

Även i dag presterar svenska elitidrottare goda resultat på högsta internationella nivå. I fråga om vinteridrotter tog Sverige hela 18 medaljer i de olympiska vinter spelen i Peking 2022: totalt åtta guld, fem silver, fem brons (och ytterligare 22 placeringar bland de åtta främsta). Skridskoåkaren Nils van der Poel tog inte bara guldmedaljer – utan satte samtidigt nytt världsrekord på distansen 10 000 meter. Detta är vårt bästa resultat någonsin i vinterolympiska sammanhang.

För Svenska Skidförbundet blev säsongen 2022/2023 den bästa sedan världsmästerskap introducerades 1927. Förbundet kammade även det hem 18 medaljer i VM i Planica (Slovenien), varav sju guld. Flest medaljer togs i längdåkning, men segrar gjordes även i freestyleåkning och alpint. Ebba Andersson utmärkte sig med fyra medaljer, varav guld på både 15 km och på den avslutande tremilen.

Bland sommaridrotter kan nämnas att damlandslaget i fotboll erövrade en bronsmedalj i VM 2023. I friidrotts-VM i Budapest samma år slutade Sverige på en tiondeplats, med två guld och en silvermedalj. Daniel Ståhls avslutande kast i diskus innebar nytt mästerskapsrekord, att han blev världsmästare för andra gången samt att han även tilldelades Svenska Dagbladets guldmedalj ("bragd guldet"). För stav-

hopparen Armand Duplantis resulterade 2023 i ett VM-guld, två nya världsrekord och att han för tredje gången utsågs av Internationella Friidrottsförbundet till världens bästa manliga friidrottare.

Många svenska segrar i internationella mästerskap får stor medial uppmärksamhet. Andra går mer obemärkt förbi. Inte alla känner exempelvis till att Svenska Budo- & Kampsportförbundet bärgade hela 55 VM-medaljer under 2022, i bland annat idrotter som armbrytning, jujutsu och muay thai. Andra exempel på idrotter med stora svenska framgångar är casting, orientering och styrkelyft. För en totalbild kan nämnas att statistik från Riksidrottsförbundet visar att 153 landslagstrupper deltog i ett världsmästerskap eller motsvarande under 2022. Resultatet blev 189 medaljer, varav 82 guld, 50 silver och 57 brons.

Ett ytterligare mått på svenska idrottsprestationer är att den internationella statistiksajten Greatest Sporting Nation (<https://greatestsportingnation.com>) rankade Sverige på tolfte plats i sitt globala rankingssystem 2023. Om hänsyn tas till länders olika folkmängd placerade vi oss på en hedrande femteplats.

... men med oro för framtiden

Trots goda svenska idrottsprestationer, har den idrottspolitiska debatten under senare år präglats av en stark oro inom idrottsrörelsen över elitidrottens existensvillkor och framtidsutsikter. Budskapet är att vår elitidrott har svårt att konkurrera i en alltmer professionaliserad och kommersialiserad idrottsvärld. Inom den internationella toppidrotten pågår sedan länge en global idrottslig kapprustning, där allt fler länder väljer att investera allt större resurser i jakten på medaljer, segrar och idrottsresultat. Sverige har inte följt med i denna utveckling. Medan andra länder gått på offensiven har den ekonomiska situationen för svensk elitidrott i stället blivit mer och mer bekymmersam. Enligt Riksidrottsförbundet uppger många specialidrottsförbund att de i dag saknar resurser för att bedriva landslagsverksamhet i rimlig omfattning. Samtidigt visar studier att många elitidrottare genomför sina satsningar under svåra ekonomiska omständigheter och med begränsat socialt skyddsnät. Dagens nivå på svenska idrottsliga framgångar kan därmed inte tas för givna. Om inget görs, är risken stor att Sverige kommer att tappa positioner på de internationella rankinglistorna.

Oron för elitidrottens framtid har även fått idrottsrörelsens parter att kraftsamla. Efter år präglade av motsättningar och revirstridigheter beslutade idrottsrörelsens tre centrala stödorganisationer – Riksidrottsförbundet, Sveriges Olympiska Kommitté (SOK) samt Svenska Paraspportförbundet och Sveriges Paralympiska

Kommitté (Parasport Sverige) – att förnya sina försök att samordna sina respektive elitidrottsstöd. Detta arbete inleddes 2017 och utmynnade 2021 i ett offensivt strategiprogram benämnt #elitidrott2030. Med den övergripande ambitionen att stärka svensk idrotts internationella konkurrenskraft, har stödorganisationerna enats om en rad nödvändiga reformer. Förutom behovet av ökade resurser till specialidrottsförbund och landslag finns förslag om att utveckla det centrala stöd-systemet, insatser för att förbättra elitidrottarens livsvillkor och sociala trygghet samt kompetenshöjande satsningar i form av tränar- och ledarutbildningar, liksom förbättrat samarbete med idrottsforskningen. Stora delar av strategiprogrammet har fått starkt stöd hos idrottsrörelsens specialidrottsförbund. Förslag om att begränsa antalet förbund som ska tilldelas elitidrottsstöd har dock väckt debatt och missnöje, särskilt hos de förbund som skulle drabbas ekonomiskt av nya fördelningsprinciper.

Även en pågående lågkonjunktur och efterdyningarna av coronapandemin har satt spår på elitidrottens område. Under pandemiåren 2020–2021 tog staten ett stort ansvar för att stödja idrottsrörelsen, inte minst genom att ekonomiskt kompensera förbund och elitklubbar för förlorade kommersiella intäkter. Även efter pandemin beviljades idrottsrörelsen betydande belopp för att återstarta sin verksamhet. Dessa särskilda bidrag har nu upphört. Samtidigt befinner sig svenska hushåll och företag i ett svårt ekonomiskt läge, vilket inverkar negativt på idrottsrörelsens kommersiella intäkter. Effekten kan utläsas i medierapporter om elitklubbar i ekonomisk kris till följd av vikande publikintäkter och förlorade sponsringsavtal.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att frågor om elitidrottens förutsättningar, konkurrenskraft och framtidsutsikter fått en framträdande plats i svensk idrottspolitik under senare år. Denna diskussion utgör en kontext och bakgrund till föreliggande studie, som Centrum för idrottsforskning under 2023 genomfört på uppdrag av regeringen.

Uppdraget till Centrum för idrottsforskning

Under 2023 har Centrum för idrottsforskning haft i uppdrag av regeringen att genomföra en fördjupad analys av den samlade idrottsrörelsens villkor och förutsättningar för att bedriva en konkurrenskraftig och hållbar elitidrottsverksamhet. Enligt uppdragsbeskrivningen ska analysen bland annat baseras på det arbete som bedrivs av Riksidrottsförbundet, SOK, Parasport Sverige samt ett urval olika specialidrottsförbund. Vidare ska analysen särskilt beröra enskilda elitidrottarens olika livssituation, och förutsättningar för sina elitsatsningar. Tonvikt ska läggas vid styrkor och möjligheter för svenska elitidrottare. Slutligen ska undersökningen

även innehålla en internationell utblick, där skillnader mellan olika länders idrotts-system samt deras effekter på elitidrottens bedrivande ska belysas.

I motiveringen till uppdraget markerar regeringen sin syn på elitidrottens roll och ställning i svensk idrottspolitik. Här konstateras inledningsvis att den svenska idrottsmodellen bygger på en självständig idrottsrörelse ”där bredd och elit sam-existerar med barn- och ungdomsidrott som genom växelverkan stärker varandra”. En bred och välkomnande barn- och ungdomsverksamhet utgör dock grunden för alla former av vuxenidrott. Regeringen menar vidare att det samlade stödet till elitidrotten har potential att stärka idrottsutövares internationella konkurrenskraft. Det finns emellertid utmaningar i arbetet för att skapa en mer effektiv och hållbar elitidrott. Dessa utmaningar kan ligga i idrottsrörelsens egen organisation och styrning, men även vara ett resultat av ”de offentliga systemen för bland annat utbildning, skatter och social trygghet”. Även det offentliga ekonomiska stödet till elitidrotten kan innehålla utmaningar värda att analysera och belysa.

Hur har vi tolkat uppdraget?

De årliga fördjupningsuppdrag som regeringen ger Centrum för idrottsforskning måste alltid tolkas, preciseras och avgränsas. I årets uppdragsbeskrivning har flera centrala begrepp varit vägledande för hur vi lagt upp vårt arbete.

Ett första begrepp är givetvis ”elitidrott”. Även om detta begrepp kan framstå som intuitivt självklart och oproblematiskt är det i praktiken förknippat med stora svårigheter. Varken i svenska ordböcker eller inom idrottsrörelsen finns en entydig och allmänt vedertagen definition för hur ”de bästa” inom idrotten ska urskiljas. En bidragande förklaring är att svensk idrottsrörelse består av en synnerligen brokig flora av idrotter med skilda tävlingssystem, traditioner och sätt att organisera sig. Att formulera en definition av ”elitidrott” som är tillämpbar på samtliga idrotter är knappast möjligt.

Med denna begreppsliga reservation har vi i årets fördjupade analys valt att lägga fokus på att undersöka svenska idrottares förutsättningar att tävla på internationell nivå. Det är således seniora idrottare på landslagsnivå som utgjort det primära studieobjektet. Under vilka förutsättningar bedriver egentligen denna kategori av elitidrottare sin idrottsverksamhet? Och hur ser vägarna ut för de unga talanger som vill nå högsta internationell nivå i sin idrott?

Regeringens formulering om ”den samlade” idrottsrörelsen har vi tolkat som att alla idrotter inom Riksidrottsförbundet som deltar i internationella mästerskap ska vara inkluderade i analysen. Detta är givetvis viktigt. En analys av det svenska

elitidrottssystemet måste rimligtvis inkludera alla de specialidrottsförbund som bedriver landslagsverksamhet. Att identifiera skillnader mellan olika idrotters förutsättningar utgör en viktig del av analysen. Samtidigt är det omöjligt att inkludera samtliga förbund och landslag i alla analyser. Flera av årets delstudier baseras därför på intervjuer och enkäter riktade till ett urval av idrotter och elitidrottare. I vår årliga statistikredovisning ges dock kompletterande information om hela den samlade idrottsrörelsens elitverksamhet samt dess resultat, omfattning och finansiering.

Enligt regeringen ska vår analys även fokusera på idrottsrörelsens förutsättningar för att bedriva en ”konkurrenskraftig och hållbar” elitidrottsverksamhet. Formuleringen ”konkurrenskraftig” riktar fokus på det svenska elitidrottssystemets styrkor och svagheter i förhållande till andra länders motsvarigheter. Har den svenska elitidrotten en strategiskt utformad och effektiv organisering? Finns det styrkor och svagheter i förhållande till andra länder? Formuleringen ”hållbar” refererar på motsvarande sätt till elitidrottssystemets stabilitet över tid samt dess etiska, sociala, miljömässiga och ekonomiska aspekter. Överfört till elitidrottarens situation aktualiseras frågor om individers ekonomiska och andra förutsättningar att tävla på internationell nivå, liksom huruvida svensk talangutveckling bedrivs i former som säkerställer elitidrottarens fysiska och psykiska välbefinnande.

Det ska avslutningsvis tilläggas att elitidrott är ett mångfacetterat område som kan analyseras från en mängd perspektiv. Även om vår ambition är att ge en bred och perspektivrik bild av det svenska elitidrottssystemet, finns det oundvikligen aspekter och områden som vi saknat möjlighet att inkludera i just detta uppdrag. Ett första exempel är skador kopplade till elitidrott och talangutveckling. Detta är ett stort och viktigt problemområde där idrottsforskning kan bidra med värdefull kunskap. Ett andra exempel är elitidrottens ”mörka sidor” i form av osunda träningsmiljöer och förekomsten av selektion och utslagning i barn- och ungdomsidrotten. I denna kategori ingår även elitidrottens kopplingar till kriminalitet, dopning, uppgjorda matcher och otillåten påverkan. För dessa frågor vill vi hänvisa till tidigare rapporter från Centrum för idrottsforskning, inte minst antologin *Idrottens riskzoner: Om vägar till trygghet och trovärdig idrott* (2021).

Medverkande i årets fördjupade analys

I likhet med för tidigare uppföljningsstudier har vår ambition varit att genomföra en fördjupad analys som både redovisar ett befintligt forskningsläge och samtidigt bidrar med ny kunskap. Resultatet har vi sammanställt dels i denna antologi, dels en separat rapport med titeln *Swedish Elite Sport – External Evaluation*.

Två bidrag i årets elitidrottsstudie ger en internationell utblick. Det första har titeln *Successful elite sport policies: The development of international elite sports* och är skrivet av Veerle De Bosscher (Vrije Universiteit, Belgien) och Simon Shibli (Sheffield Hallam University, England). Båda har framträdande positioner i den internationella elitidrottsforskningen, inte minst som grundare av det omfattande forskarsamarbetet Sports Policy factors Leading to International Sporting Success (SPLISS). Inom ramen för SPLISS har forskare i över 20 år genomfört systematiska jämförelser av elitidrottens utformning i olika länder, för att därigenom försöka utröna vilka faktorer som leder till framgång och medaljer på den internationella elitidrottsarenan. SPLISS har genererat en stor mängd vetenskapliga rapporter och resultat. I bidraget till vår antologi ger De Bosscher och Shibli en översiktlig bild av SPLISS-projektets utformning och viktigaste resultat. Redogörelsen inkluderar återkommande kommentarer om svensk idrott och svenska prestationer. Forskarna avslutar sin redogörelse med att peka på viktiga elitidrottspolitiska lärdomar av SPLISS-projektet. Hur bör egentligen en nation agera för att vara framgångsrik på den internationella idrottsarenan?

Det andra bidraget, den separata rapporten *Swedish elite sport: External evaluation* (se www.centrumforidrottsforskning.se), är författad av Rasmus K. Storm, Troels Kollerup Jensen och Klaus Nielsen, samtliga verksamma vid danska Idrættens Analyseinstitut (Idan). Storm och Nielsen har under många år kartlagt och följt upp utvecklingen i dansk elitidrott, ofta med ingående jämförelser mellan de nordiska grannländerna. I juni 2022 publicerade de dessutom en omfattande och systematisk undersökning av det finska elitidrottssystemet. Mot denna bakgrund blev det naturligt för Centrum för idrottsforsknings kansli att beställa en motsvarande analys av det svenska. I uppdraget ingick att både ge en karakteristik av det svenska elitidrottssystemet, och att peka på skillnader gentemot motsvarande system i Danmark, Norge och Finland.

Studien genomfördes under hösten 2023 och bestod av bland annat intervjuer, studiebesök och genomgång av forskningsrapporter. Undersökningen strukturerades dessutom i enlighet med den analysram som utformats av SPLISS. Därmed skapades goda möjligheter för Storm, Jensen och Nielsen att jämföra det svenska elitidrottssystemet med motsvarande system i andra länder.

I regeringens uppdrag till Centrum för idrottsforskning ingick att särskilt belysa enskilda elitidrottarens olika livssituation och förutsättningar. I antologin bidrar två forskargrupper med värdefull kunskap på detta område. Den första texten bär titeln *Vägarna till eliten: Utvecklingsresor med möjligheter och utmaningar* och har för-

fattats av PG Fahlström, Per Gerrevall, Mats Glemne och Susanne Linnér, samtliga verksamma vid Linnéuniversitetet. Forskargruppen har länge intresserat sig för de samhällseliga, ekonomiska och andra villkor som möjliggör och begränsar unga idrottares utveckling från talang till elit. De har bland annat genomfört stora enkätstudier av svenska landslagsutövare, analyserat framgångsrika träningsmiljöer och undersökt situationen på svenska idrottsgymnasier. Här sammanfattar de sina forskningsresultat, och pekar på utmaningar för den svenska elitidrottens framtid.

Det andra bidraget har titeln *Världsklassidrottarens syn på det svenska elitidrottsystemet* och är skrivet av Astrid Schubring, Suzanne Lundvall och Karin Grahn, forskare verksamma vid Göteborgs universitet och Tyska idrottshögskolan Köln (Tyskland). Texten baseras på resultat från forskningsprojektet *Vägar till världstopp*, där forskare på uppdrag av Riksidrottsförbundet genomfört djupintervjuer med sammanlagt 18 idrottare som har eller har haft en karriär i världsklass inom sina respektive idrotter. Medan forskargruppen vid Linnéuniversitetet således fokuserat på de vägar som leder fram till elitnivå, är detta ett kapitel där elitidrottare själva får komma till tals. Vilka är deras synpunkter om, och erfarenheter av, det svenska elitidrottsystemets kännetecken, styrkor och svagheter?

Det offentliga stödet till svensk idrott består inte bara av ekonomiska bidrag till förbund, föreningar och kommunalt finansierade idrottsanläggningar. Idrottsrörelsen stöds också genom förmånlig behandling i olika offentliga regelverk, framför allt i fråga om beskattning. Detta är en viktig men ibland förbisedd del av det samlade offentliga stödet till idrottsrörelsen. Det är dessutom ett viktigt resurstillskott till svensk elitidrott. Antologin har därför kompletterats med en analys av offentliga regel- och skattesystem av betydelse för svensk elitidrotts internationella konkurrenskraft. Kapitlet, med titeln *Regel- och skattesystem som påverkar elitidrotten*, är författat av Mikael Lindman, skattejurist och tidigare idrottspolitisk handläggare vid Regeringskansliet. Lindmans redogörelse inleds med en analys av skattereglars betydelse och effekter på elitidrottens kommersiella intäkter, framför allt i form av sponsring och avtal med spelbolag. Därefter behandlas de olika skattemässiga villkoren för elitidrottare och idrottsföreningar. Slutligen diskuterar Lindman om EU-rättens aktuella och framtida inverkan på den europeiska idrottsmodellen.

Enligt regeringen ska även det arbete som bedrivs av Riksidrottsförbundet, SOK och Parasport Sverige ingå i Centrum för idrottsforsknings analys. Formuleringen syftar som inledningsvis nämnt på att de tre organisationerna fördjupat sitt samarbete, och dessutom enats om en kraftsamling i svensk elitidrott i enlighet med ett

strategiprogram benämnt #elitidrott2030. Detta är ny satsning som ännu inte granskats av forskare. Vi erbjöd därför idrottens tre centrala stödorganisationer att själva berätta om det nya strategiprogrammets tillkomst, och deras syn på elitidrottens villkor och utmaningar. Resultatet blev en text författad av Peter Mattsson, tidigare elitidrottschef på Riksidrottsförbundet och en av de som utformat den nya elitidrottsstrategin. Bidraget har skrivits i samråd med SOK och Paraspport Sverige.

Slutligen ska det tilläggas att Centrum för idrottsforskning kontinuerligt redovisar indikatorer om den svenska idrottens internationella konkurrenskraft. I årets uppföljning (avseende 2022), har vi fördjupat flera av analyserna under målområde 5. Även detta är en del av årets fördjupade analys. Indikatorerna redovisas i rapporten *Statens stöd till idrotten: uppföljning 2023*.

Vad visar årets fördjupade analys?

Nycklar till framgång på den internationella idrottsarenan

Det internationella forskarnätverket SPLISS har under två decennier analyserat och spridit kunskap om olika länders elitidrottsliga strategier. De söker svar på frågor som: Vad krävs för att bli framgångsrik på internationell nivå? Hur agerar olika länder för att optimera sina chanser? Är vissa strategier mer effektiva än andra? Vad kan nationer lära av varandras succéer och misslyckanden? Under senare år har man även intresserat sig för elitidrottens eventuella samhällseffekter. Är det samhällsekonomiskt försvarbart för länder att investera stora belopp av skattemedel i jakten på idrottsliga medaljer och resultat? Hur kan värdet av elitidrottsliga prestationer beskrivas och värderas?

SPLISS började i begränsad skala. År 2008 publicerades rapporten *The global sporting arms race*, bestående av en jämförelse mellan sex länders elitidrottspolitiska system och strategier (Belgien, Kanada, Italien, Holland, Norge och Storbritannien). Denna första studie hade framför allt en metodutvecklande ansats. Målet var att kombinera olika samhällsvetenskapliga metoder och forsknings-traditioner för att finna ett sätt att systematiskt jämföra olika länders elitidrottsliga system – och deras idrottsliga resultat. Den modell som slutligen lanserades bestod av hela 96 kritiska framgångsfaktorer, fördelade över nio så kallade ”pelare”, Pillars. Analysmodellen inkluderade både bedömningar av övergripande samhällsliga förhållanden såsom olika länders ekonomiska, demografiska, geografiska och politiska förutsättningar, samt analyser av respektive elitidrotts förutsättningar avseende organisation, ekonomi, tillgång på ändamålsenliga anläggningar, utbildade tränare,

talangidentifikation, forskning och system för att stötta elitidrottare efter avslutad idrottskarriär.

Steg två blev att tillämpa analysmodellen. I forskargruppens hittills mest omfattande studie från 2015 ingick data från hela femton länder: över 3 000 elitidrottare, drygt 1 300 tränare och 241 sportchefer bidrog med information. Även därefter har nya analyser genomförts och nya publikationer tillkommit. Forskarna i SPLISS har således både lång erfarenhet av forskning om – och stor kunskap i – frågor om den internationella elitidrottens existensvillkor, samt om effektiviteten av olika elitidrottspolitiska strategier.

Styrkorna i SPLISS är framför allt den breda ansatsen i analysmetoden, liksom den stora mängden av insamlade elitidrottsdata från många och vitt skilda länder. Men det finns även begränsningar. En viktig sådan är att projektet endast inkluderar olympiska idrotter. Denna avgränsning ska främst förstås som en praktisk nödvändighet med syfte att möjliggöra jämförelser mellan olika länders idrottsliga prestationer. Samtidigt innebär den att analysen av den internationella elitidrotten inriktas på ett begränsat antal idrotter, med specifika förutsättningar och existensvillkor.

Forskarna Veerle De Bosscher och Simon Shibli har tillhört SPLISS sedan starten. Deras bidrag i årets antologi ger både en redogörelse för forskningsprojektet och en beskrivning av aktuella trender i den internationella elitidrotten. De visar tydligt hur kampen om olympiska medaljer successivt hårdnat sedan mitten av 1900-talet, genom att nya idrottsgrenar lagts till det olympiska programmet och antalet deltagande länder ökat. Med utgångspunkt i deras stora jämförande studie från 2015 ger de även exempel på länder som varit särskilt framgångsrika i olympiska spel. Bidraget avslutas med en diskussion om SPLISS-projektets viktigaste lärdomar. Resonemanget ger viktiga tankeställare för nationer som vill uppnå framgångar på den internationella idrottsarenan.

Ingen enskild lösning passar alla

Ett första resultat i SPLISS-projektet var att länder med höga poäng i deras analysmodell av framgångsfaktorer även placerade sig högt i de olympiska rankinglistorna. Men analysen visade också att höga poäng kunde uppnås på många och olika sätt. Man fann följaktligen ingen specifik kombination av framgångsfaktorer som var särskilt effektiv och som kunde överföras från ett land till ett annat. I kampen om medaljer finns det helt enkelt inte en elitidrottsstrategi som passar alla. En första rekommendation till politiska beslutsfattare på elitidrottens område blev

därför att ta lärdom av andra länders strategier – men att inte kopiera dem slaviskt. Vägen till framgång är att utgå från det egna landets specifika förutsättningar och utforma en egen mix av prioriterade framgångsfaktorer.

Pengar är viktigt men ingen garanti för medaljer

Ett andra resultat handlar om ekonomi. En viktig fråga i elitidrottsliga sammanhang är givetvis om medaljer kan köpas, det vill säga om framgångar på den internationella idrottsarenan ytterst är en fråga om nivån på nationers ekonomiska investeringar. De Bosscher och Shibli ger inget entydigt svar. Å ena är ekonomiskt stöd viktigt; de länder i SPLISS-projektet som investerade mest i absoluta tal på sitt elitidrottsstöd – Korea, Japan, Frankrike, Australien och Kanada – var även de länder som uppvisade störst framgångar i olympiska spel. Å andra sidan tillägger forskarna att ökat ekonomiskt stöd är otillräckligt. Resurser kan alltid utnyttjas mer eller mindre effektivt. Målet för länder som vill förbättra sina idrottsliga positioner måste vara att finna strategier som maximerar antalet medaljer man vinner, givet de resurser som finns till förfogande. Elitstödet måste användas effektivt.

Följdfrågan blir givetvis: vad kan ett land göra för att bli så effektivt som möjligt? Enligt De Bosscher och Shibli finns det en sak länder med effektiva elitidrottssystem har gemensamt: de har en genomtänkt organisering av sitt elitidrottsstöd. Kännetecknande för de länder som lyckats bäst enligt SPLISS-modellen är att de har en strategisk samordning och klara beslutsprocesser i det nationella elitidrottssystemet. De har tydliga elitidrottsliga mål, långsiktiga strategier och professionalism i form av heltidsanställd personal. Utmärkande är vidare att både elitidrottarna själva och deras tränare har ett inflytande i stödsystemets utformning. Slutligen kännetecknas dessa länder av att det offentliga elitidrottsstödet avgränsats till ett färre antal idrotter, vilka bedöms ha reella möjligheter att lyckas på högsta internationella nivå.

Stor bredd är ingen förutsättning för en framgångsrik elit

I den idrottspolitiska debatten hörs ofta argumentet att ett brett idrottsdeltagande bland barn och ungdom är nödvändigt för en nations framgångar på elitnivå. Resultaten från SPLISS stödjer inte detta. Visserligen är det självklart att alla länder med elitidrottsliga ambitioner behöver en aktiv barn- och ungdomsverksamhet, och system för att identifiera och utveckla framtida talanger. Däremot är en stor breddidrott ingen nödvändighet för en framgångsrik elit. Tvärtom har SPLISS visat att de länder som varit mest framgångsrika på elitidrottens område inte ingick i den grupp som investerat mest i breddidrott. Kopplingen mellan bredd- och elitidrott är helt enkelt svag. De båda bör uppfattas som parallella system med egna driv-

krafter. Budskapet till politiska beslutsfattare är därmed att riktade satsningar på breddidrott är en ineffektiv strategi för länder som – åtminstone på kort sikt – vill stärka sin elitidrottsverksamhet.

Det svenska elitidrottssystemet från ett internationellt perspektiv

Rapporten *Swedish elite sport* av Rasmus K. Storm med flera vid danska Idan är omfattande och perspektivrik. Studien baseras på en stor mängd samtal och möten med centrala personer i den svenska elitidrottens ledning. Datasamlingen har dessutom genomförts under hösten 2023, med följderna att rapporten ger en synnerligen aktuell bild av den svenska elitidrottens förutsättningar och utmaningar. Till detta kommer att systematiska nordiska jämförelser bidrar till att ytterligare synliggöra det svenska elitidrottssystemets specifika kännetecken. Det är en text som bör läsas och diskuteras av alla som är intresserade av den svenska elitidrottens roll och förutsättningar i det svenska samhället. I det följande presenteras några av rapportens viktigaste resultat.

Elitidrottens (svaga) ställning och legitimitet i det svenska samhället

Rapporten inleds med en övergripande beskrivning av den svenska idrottens organisation, med särskilt fokus på elitidrottens roll och utformning. Den bild som framträder är att elitidrottsfrågor både historiskt och än i dag har en relativt tillbakaträngd position såväl inom idrottsrörelsen som i det svenska samhället.

Elitidrottens svaga ställning har flera orsaker. Till viss del kan den kopplas till en stark decentralism i svensk idrott. I den svenska idrottsmodellen har ansvaret för elitidrott och talangutveckling alltid legat hos specialidrottsförbunden, och ute i de lokala idrottsföreningarna. Förbundsövergripande satsningar har varit sällsynta. Först kring millennieskiftet, efter svaga svenska insatser i de olympiska vinter spelen i Lillehammer (1994) och Nagano (1998), började ett övergripande talangstöd att utvecklas i SOK:s regi. Verksamheten möjliggjordes med ekonomiskt stöd från staten och näringslivet. Nästa steg mot en större elitsatsning togs 2009–2012, genom att regeringen temporärt beviljade elitidrotten särskilda medel via statens överskott på spelmarknaden. Satsningen fick emellertid begränsade effekter, delvis på grund av samarbetsvårigheter mellan Riksidrottsförbundet och SOK. Den samordning i elitidrottsfrågor som under senare år utvecklats mellan Riksidrottsförbundet, SOK och Paraspport Sverige inom projektet *#elitidrott2030* är mot denna bakgrund att betrakta som ett trendbrott.

Forskarna menar dock att elitidrottens svaga position i svensk idrott också sammanhänger med övergripande kulturella normer, traditioner och synsätt i det svenska samhället. Utmärkande för Sverige är nämligen att vår syn på idrott som kulturfenomen är intimt sammankopplad med svenska välfärdspolitiska traditioner, och principer om jämlikhet och universalism. Idrottens roll i samhället är sällan kopplad till medaljer och prestationer – den består i en förmåga att aktivera och engagera stora delar av den svenska befolkningen i en ideell och demokratiskt uppbyggd folkrörelse. Samma välfärdspolitiska ideal är även centrala i det offentliga stödet till idrotten. I den förordning som reglerar statens stöd till idrottsrörelsen saknas explicita mål på elitidrottsområdet. Syftena bakom statens stöd är i stället att uppmuntra en fri folkrörelse, främja folkhälsa i befolkningen liksom erbjuda barn och unga en meningsfull och fysiskt aktiv fritid.

De tre forskarna menar att elitidrottens svaga samhällslegitimitet även kan knytas till svensk mentalitet, och en utbredd ambivalens till nationalism och elitprestationer. Denna ambivalens fångas i typiska svenska begrepp som ”lagom” och ”jantelagen”. Poängen är att svenskar visserligen blir mycket entusiastiska när landets elitidrottare tar medaljer i internationella mästerskap, men att vi samtidigt inte uppfattar elitidrottsliga prestationer som viktiga i en mer samhällelig eller politisk mening, åtminstone i jämförelse med andra länder.

”The consequence of this ‘lagom nationalism’ is that Swedes put less political and cultural focus on achieving international sporting success than seen in other nations. It is not that important, and in some sense, it is un-Swedish to do so.”

Styrkor och svagheter i det svenska elitidrottssystemet

En stor del av rapporten *Swedish elite sport* ägnas åt att kartlägga och beskriva det svenska elitidrottssystemets styrkor och svagheter. Bedömningen görs med utgångspunkt i den analysmodell som utvecklats av SPLISS. Samtliga nio ”pelare” av kritiska framgångsfaktorer ingår: från elitidrottens organisation och finansiering till faktorer som talangutveckling, tillgången på kompetenta tränare, anläggningsbestånd och förekomsten av elitidrottsforskning. På vilka områden presterar Sverige väl, och på vilka områden gör man det inte?

Genomgången visar på både styrkor och svagheter i det svenska elitidrottssystemet.

I fråga om styrkor påpekas inledningsvis att Sverige utmärker sig genom goda idrotts- och motionsvanor bland medborgarna. En stor del av den svenska befolkningen är fysiskt aktiv på sin fritid. Många barn och unga är medlemmar i en idrottsförening.

Trots att det finns oroande tecken på sjunkande aktivitetsnivåer inom idrottsrörelsen och ett ökat stillasittande i befolkningen, är den svenska breddidrotten att betrakta som en styrka och tillgång för det svenska elitidrottssystemet.

En styrka därutöver är att svensk idrott har välfungerande system för att identifiera och utveckla talanger. De allra flesta barn och unga idrottar i en förening, och det finns goda möjligheter för unga att pröva på olika idrotter och därmed upptäcka sina talanger. Det finns också stor kompetens och duktiga tränare i idrottsrörelsens lokala föreningar. För de unga som väljer att satsa på sin idrott finns ett förhållandevis väl utvecklat system att kombinera elitidrott med studier. Sverige har dessutom idrottsanläggningar av god kvalitet, även om man saknar den form av nationella elitidrottscenter som exempelvis finns i Norge. Sammantaget finns det således många inslag i den traditionella svenska föreningsidrotten som skapar goda förutsättningar att utveckla och bedriva en framgångsrik elitidrott.

Men det finns områden där det svenska elitidrottssystemet är svagt. Ett första exempel är ekonomiska resurser. Storm, Kollerup Jensen och Nielsen konstaterar att de direkta offentliga investeringarna i elitidrott är låga i Sverige, inte minst i jämförelse med de nordiska grannländerna. Kommersiella intäkter finns, men är i huvudsak begränsade till en mindre grupp idrotter. De påpekar att det statliga elitidrottsstödet visserligen ökat något under senare år, men landar ändå i slutsatsen att Sverige är ett rikt och utvecklat land som valt att allokerat relativt små ekonomiska resurser till att utveckla och bedriva elitidrott.

En andra svaghet är elitidrottssystemets styrning och organisering. Forskarna lyfter att det centrala ansvaret för elitidrottsfrågor i Sverige är delat mellan Riksidrottsförbundet, SOK samt Parasport Sverige. Skilda ideologiska utgångspunkter, oklara ansvarsområden och rena revirstridigheter – framför allt i relationen mellan Riksidrottsförbundet och SOK – har utmynnat i dubbla kommandon, oklarheter och effektivitetsförluster för både specialidrottsförbunden och de elitaktiva. Grundproblemet beskrivs som både ideologiskt och organisatoriskt: Riksidrottsförbundet representerar hela den organiserade idrottsrörelsen, och har som ambition att skapa goda förutsättningar för alla idrottsförbund. SOK företräder olympiska idrotter, och förordar ett behovsprövat och riktat stöd till de elitidrottare med bäst potential att nå högsta internationella nivå.

Forskarna konstaterar att samordningen under senare år ökat inom ramen för projektet *#elitidrott2030*. Denna utveckling har välkomnats av många specialidrottsförbund, men det finns också kritiker som menar att konflikter har bestått i relat-

ionen mellan Riksidrottsförbundet och SOK, vilket försvårar en effektiv hantering av det ekonomiska elitstödet.

Ytterligare svagheter i det svenska elitidrottssystemet handlar om utbildning och kunskap. Storm, Kollerup Jensen och Nielsen bedömer att kompetensen bland elittränare i Sverige har brister, vilket sammanhänger med att Sverige saknar ett utvecklat elittränarutbildningssystem. De anser vidare att forskningen på elitidrottsområdet är eftersatt, likaså samarbetet mellan idrottsrörelsen och forskarsamhället.

”There is widespread agreement that Sweden is lacking in scientific research, sport science support, and innovation in elite sport, not only compared to big countries but also to the other Nordic countries.”

Är Sverige en framgångsrik idrottsnation?

Att bedöma och jämföra länders idrottsliga prestationer är förenat med många svårigheter. Ett första problem är att avgöra vilka idrotter eller mästerskap som bör ingå i en bedömning. Ju smalare urval, desto större risk att resultatet blir skevt eller vinklat. Ett andra problem är att avgöra om analysen endast ska inkludera antalet faktiska medaljer som erhållits, eller om andra topprestationer ska få ingå. Och vad är det egentligen som ska bedömas? Om målet är att undersöka ett lands utveckling över tid uppstår omedelbart frågan huruvida det är rimligt att jämföra idrottsprestationer från olika tidsepoker. Om målet är att jämföra hur nationer presterar i förhållande till andra, blir frågan om det är rimligt att jämföra nationer med ofta vitt skilda demografiska, geografiska eller andra förutsättningar. Frågan om Sverige är en framgångsrik idrottsnation är följaktligen lätt att ställa, men svår att besvara.

Våra tre danska forskare är väl medvetna om dessa avvägningsfrågor. Samtidigt är ett lands konkreta idrottsliga prestationer ett självklart tema i en analys av ett nationellt elitidrottssystem. Deras tillvägagångssätt blev att avgränsa analysen till svenska resultat i olympiska och paralympiska spel, kompletterade med ett urval av särskilt populära idrotter i Sverige, däribland fotboll, golf, tennis och bandy. Som jämförelseobjekt föll valet därefter på ett antal länder med ungefär samma storlek och liknande ekonomisk, social och kulturell utveckling: förutom de nordiska grannländerna Norge, Danmark och Finland selekterades Nya Zeeland och Nederländerna.

Bedömningen av den svenska elitidrottens internationella konkurrenskraft upptar en stor del av rapporten *Swedish elite sport*. Forskarna har använt många och olika mätmetoder. Statistik om vunna medaljer och rankingpositioner kombineras med

analyser av antalet topp 8-placeringar, liksom bedömningar av nationers förväntade prestationer med hänsyn tagen till faktorer som demografi och inkomstnivå. Redogörelsen domineras av svenska resultat i olympiska och paralympiska spel, men kompletteras med analyser av enskilda idrotters utveckling samt Sveriges ranking på den internationella statistiksajten Greatest Sporting Nation.

Vad blir svaret – är Sverige en framgångsrik idrottsnation? Ja och nej. Storm, Kollerup Jensen och Nielsen understryker att Sverige inte längre når upp till de idrottsliga glansdagar som kännetecknade 1900-talets första hälft, men att vi fortfarande har kapacitet att producera medaljer i ett stort antal idrotter. Vi har måhända backat rejält på de internationella rankinglistorna i idrotter som tennis och golf, men fortsätter att imponera i exempelvis friidrott. I de olympiska sommarspelen tar Sverige för närvarande cirka tio medaljer per mästerskap. I vinterspelen har vi haft en positiv utveckling. I stora lagidrotter som fotboll, handboll och ishockey har Sverige däremot tappat positioner över tid – och till viss del blivit överträffade av sina nordiska grannländer. I parasport är vi visserligen det mest framgångsrika landet i Norden, men forskarna ser samtidigt en stor utvecklingspotential inom parasporten för samtliga nordiska länder. Forskarna konstaterar vidare att kvinnliga svenska elitidrottare generellt sett presterar bättre än manliga. Bland lagidrotter är fotboll ett tydligt exempel. I individuella idrotter är kvinnor mer internationellt konkurrenskraftiga i exempelvis längdskidåkning och simning.

I sin samlade analys påpekar Storm med flera att Sverige presterar bra på den internationella idrottsarenan, men att det finns indikatorer på en tillbakagång i många sporter. Man tillägger att det svenska elitidrottssystemet kommer att få svårt att möta den ökade konkurrens som präglar den internationella idrotten.

Skilda vägval i det nordiska elitidrottsstödet

De nordiska länderna Sverige, Norge, Danmark och Finland har mycket gemensamt. På övergripande samhällsnivå har de liknande värderingar, kultur och välfärdspolitiska system. De har även snarlika idrottsliga traditioner och system. I samtliga fyra länder har idrotten sin organisatoriska bas i lokala och ideella föreningar. Det offentliga idrottsstödet är omfattande och integrerat i välfärdspolitiken. Tillgången på kommunalt finansierade idrottsanläggningar är god. I samtliga länder har också elitidrotten som samhällsföreteelse historiskt sett utgjort en integrerad del av den breda folkrörelseidrotten.

På ett övergripande plan menar Storm, Kollerup Jensen och Nielsen att idrotten i samtliga nordiska länder färgats av de jämlikhetsideal som utgör grunden för våra

välfärdspolitiska samhällssystem. Detta har både varit en styrka och ett hinder för elitidrottens utveckling. Styrkan ligger i att vår nordiska breda folk rörelseidrott främjat stort idrottsligt deltagande, samt genererat likvärdiga förutsättningar för idrottare att utvecklas och bli framgångsrika. Hindret är att jämlikhetsidealen samtidigt stärkt breddidrottens samhällslegitimitet på elitidrottens bekostnad.

”In all Nordic countries, the ideal of egalitarianism has an important although weakening impact on the respective elite sport systems. The ideal is central in the social democratic, universal welfare state. It has historically led to the absolute predominance of mass sport and inherent scepticism towards elite sports. It created a solid foundation for elite sports success through mass participation, availability of facilities and the ideal of providing equal opportunities to excel in elite sport. However, it hindered, postponed, or weakened the adoption of other means of competing successfully in elite sports.”

Trots dessa likheter betonar de danska forskarna att en klar tudelning uppstått under senare decennier, framför allt i fråga om ländernas styrning och organisering av sitt elitidrottsstöd. I Norge och Danmark har tydliga insatser gjorts för att stärka elitidrottens förutsättningar och internationella konkurrenskraft. På nationell nivå har makten och beslutsfattandet centraliserats. Frågor om elitidrottens förutsättningar har fått ökad idrottspolitisk prioritet, liksom förväntningarna på konkreta idrottsliga resultat. I fördelningen av resurser har stöd medvetet prioriterats till sådana idrotter och elitidrottare som bedömts ha störst medaljkapacitet. Utmärkande för Norge och Danmark är också att det ekonomiska stödet till elitidrotten jämförelsevis är högre än i Sverige och Finland, både avseende riktade statsbidrag och i form av sponsring via näringslivet.

I Sverige och Finland har det nationella elitidrottsstödet motsatt förblivit mer decentraliserat och baserat på traditionella jämlikhetsprinciper. Frågor om elitidrottens förutsättningar har jämförelsevis lägre prioritet, även om intresset ökat något under senare år. Riktade resurser från stat och näringsliv är begränsade. Därtill har elitidrotten som kulturföreteelse en svagare samhällslegitimitet i Sverige och Finland än i Norge och Danmark.

Vad bör göras?

Forskarna Storm, Kollerup Jensen och Nielsen nöjer sig inte med att kartlägga och analysera det svenska elitidrottssystemet. De avslutar sin rapport med att föreslå reformer som de anser att Sverige bör genomföra, om målet är att långsiktigt stärka den svenska idrottens internationella konkurrenskraft. Förslagen kommer – om de

genomförs – att få stora effekter på svensk idrottspolitik och på idrottsrörelsens organisationsstruktur.

Ökad styrning

I enlighet med forskningsresultaten från SPLISS fastslår de danska forskarna att framgång inte främst handlar om ökade resurser. Även om pengar är av betydelse, saknas en automatisk koppling mellan ekonomi och resultat. Flera länder, inte minst Norge och Danmark, har dessutom visat att det går att förbättra ett lands idrottsliga prestationer med relativt små resurstillskott. Det viktigaste är i stället att en nations elitsstödsystem har en styrning och organisation som är ändamålsenlig och effektiv. Just på detta område har det svenska elitidrottsstödet emellertid vissa brister. Modellen med ett delat ansvar mellan Riksidrottsförbundet, SOK och Sveriges Paralympiska Kommitté (SPK) är principiellt problematisk. Därtill har de tre stödorganisationerna konkret visat problem med att samarbeta och samordna sina aktiviteter. Den svenska styrningen är med detta inte tillräckligt effektiv.

Forskarnas slutsats är att ledningen av det svenska elitidrottsstödet behöver centraliseras. De rekommenderar skapandet av en fristående elitidrottsorganisation, med tydligt mandat att både utveckla och implementera kriterier för det svenska elitidrottsstödet. En sådan organisation kan komma till stånd genom statliga beslut och ny lagstiftning, såsom skett i Danmark, eller inrättas genom samarbete mellan idrottsrörelsens egna parter, såsom i Norge, Nya Zeeland och Nederländerna. Det viktiga är dock inte var organisationen placeras – utan att den har mandat att självständigt leda elitverksamheten och fatta de beslut som måste tas.

”If a collaborative, coordinated model is preferred in Sweden, the operational professionalism of the elite sport organisation must be secured, as well as a well-functioning collaborative structure, for instance by means of a monitoring board with overall responsibility. It may strengthen the legitimacy of the elite sport organisation if the stakeholders in Swedish elite sport have an overall say in the organisation. In addition to representatives from the sports organisations, the board could also include representatives from relevant NGOs and perhaps also a representative from the ministry responsible for sports, linked to possible dedicated new funding for elite sport.”

Ökad prioritering

Storm med flera menar fortsatt att det ekonomiska stödet till svensk elitidrott måste reformeras. Av rättviseskäl bör det vid fördelningen vägas in att idrotter skiljer sig åt både i fråga om den internationella konkurrensnivån och möjligheten till kom-

mersiella intäkter. I klarspråk är förslaget att olympiska idrotter bör prioriteras. Utmärkande för dessa är nämligen just hög internationell konkurrensnivå (och följaktligen stora omkostnader för att kunna konkurrera på denna), förenat med begränsade möjligheter till egenfinansiering via marknadsintäkter. Dessa idrotter har således ett större behov av ekonomiskt stöd i Sverige, än exempelvis stora och kommersiellt starka lagidrotter som fotboll och ishockey. Även om fokus bör läggas på olympiska idrotter med begränsad kommersiell potential, bör det dock vara möjligt att stödja specialidrottsförbund och elitidrottare i icke-olympiska idrotter.

Ökad finansiering

Också resursförstärkningar från såväl stat som näringsliv är nödvändiga, om Sverige ska kunna behålla eller förbättra sin elitidrottsliga konkurrenskraft. Rörande marknadsintäkter framhåller forskarna att internationella jämförelser visar på outnyttjade kommersiella möjligheter för ökad idrottssponsring i vid mening genom effektiva mediestrategier i Sverige. När det gäller offentligt stöd är rådet att kombinera äskanden om ökade statliga medel med förslag på motprestationer i form av elitidrottsliga reformer inom idrottsrörelsen och omprioritering av befintliga medel. Sänkta anslag till breddidrott bör undvikas.

Ökat stöd till elitidrottare och elitidrottstränare

Det är viktigt att använda delar av det ökade elitidrottsstödet för att förbättra elitidrottarens socioekonomiska situation och välbefinnande. Majoriteten av svenska elitidrottare befinner sig i en föga avundsvärd tillvaro med låga och osäkra inkomster. Den största utmaningen ligger i den känsliga perioden från att de slutar gymnasiet och fram till att de etablerat sig på internationell nivå.

Även elitidrottstränarnas situation behöver förbättras. Det grundläggande problemet är att en tillvaro som elitidrottstränare är osäker. Tydliga karriärvägar finns sällan, och de socioekonomiska villkoren är begränsade. Samtidigt som det behövs fler tränare på elitidrottsnivå, saknas därmed de nödvändiga incitamenten för rätt personer att satsa på en sådan karriär.

Satsning på elittränarutbildning och idrottsforskning

Sverige har många välmeriterade tränare på lokal föreningsnivå och på landets idrottsgymnasier. Det finns däremot för få kvalificerade elitidrottstränare. Många saknar en gedigen utbildningsbakgrund och kunskaper i idrottsvetenskap. Elittränarutbildningarna måste följaktligen stärkas och kvalitetssäkras.

Parallellt måste idrottsrörelsens samarbete med idrottsforskningen stärkas. Till skillnad från många andra länder saknas nationella elitidrottscentrum som kombinerar elitidrottsverksamhet med forskning. Ett undantag är vintersportcentret i Östersund. En förklaring till dagens otillfredsställande situation är att specialidrottsförbunden inte tillräckligt prioriterar att finansiera praktiskt tillämpad idrottsvetenskap. Till det kommer ett visst motstånd på landets lärosäten mot att engagera sig i elitidrottsutveckling, delvis på grund av att universitetens befordringssystem bygger på publicering i internationella tidskrifter, och inte på samarbeten med idrottsrörelsen.

Den ojämlika vägen till elitnivå

Hur ser egentligen vägarna ut för unga i Sverige att ta steget från lovande talanger till elitidrottare i världsklass? Vad kännetecknar de idrottare som gör en sådan resa? Forskarna PG Fahlström, Per Gerrevall, Mats Glemne och Susanne Linnér, samtliga vid Linnéuniversitetet, har länge forskat om unga idrottares utveckling från lovande talang till framgångsrik elitidrottare. I bidraget till Centrum för idrottsforskning lyfter de fram tre faktorer.

Socioekonomi och familjebakgrundens betydelse

År 2015 genomförde forskarna vid Linnéuniversitetet en kvantitativ studie om elitidrottares väg till landslagsnivå. Underlaget var en enkät besvarad av 328 landslagsutövare från 51 skilda idrotter. När forskarna ställde frågor om utövarnas bakgrund framkom ett mycket bekymmersamt sociodemografiskt mönster: nästan samtliga i undersökningsgruppen (hela 97 procent) var födda i Sverige. De kom dessutom företrädesvis från traditionella kärnfamiljer, med goda socioekonomiska villkor. För en dryg tredjedel hade båda föräldrar en akademisk utbildning. Cirka två tredjedelar av de elitaktiva berättade även att deras föräldrar stöttat dem ekonomiskt.

Denna studie är endast en i raden av undersökningar som visat att socioekonomi och familjebakgrund starkt påverkar vilka unga som når högsta elitnivå i sina idrotter. Möjligheten till konkret ekonomiskt stöd är självklart viktigt. Till detta kommer det psykologiska stöd och den uppmuntran som följer, när föräldrar visar intresse och engagemang för sina barns idrottande. Många föräldrar hade dessutom varit engagerade i den aktivas förening – och ofta själva i samma idrott.

”Fram växer en bild av att ett stöd i familjebakgrunden tycks vara en nödvändighet för att en ung individ ska kunna göra en idrottskarriär. Föräldrarna ska tycka att barnens idrottande och så småningom deras elitsatsning är viktig, men de ska också ha faktisk möjlighet att stödja dem ekonomiskt och tidsmässigt etcetera.”

Elitidrott och utbildning under ungdomstiden

I Sverige finns möjligheter för unga med elitambitioner att kombinera idrott och studier. Redan på grundskolenivå finns skolor med särskilda idrottsprofiler, där unga kan utöva sin idrott under skoltid. På gymnasienivå finns riks-idrotts-gymnasier (RIG) med nationell intagning samt nationellt godkända idrotts-utbildningar (NIU) med lokal antagning. I dessa gymnasieutbildningar kan elever läsa upp till 700 poäng i skolämnet specialidrott, vilket motsvarar nästan en fjärdedel av hela utbildningen. På högskolenivå finns slutligen riks-idrottsuniversitet (RIU) och elitidrottsvänliga lärosäten (EVL), det vill säga universitet och högskolor som erbjuder stöd för elitsatsande utövare i att kombinera sitt idrottande med högskolestudier.

Forskarna vid Linnéuniversitetet understryker vikten av att unga med elitambitioner får möjlighet att kombinera sin idrott och studier, inte minst på gymnasienivå. Tyvärr finns det även i denna undersökning tecken på ojämlika förutsättningar. Trots att antagningsprocedurerna är tänkta att ge alla sökande likvärdiga möjligheter – och de ansvariga vanligtvis lägger ned ett stort arbete på att bedöma kandidaterna – visar forskning ett tydligt samband mellan socioekonomisk bakgrund och vilka unga som slutligen antas.

Den goda idrottsliga utvecklingsmiljön

En tredje viktig framgångsfaktor handlar om den utvecklingsmiljö som den elitaktiva befinner sig i. Under senare år har intresset för den idrottsliga utvecklingsmiljöns betydelse ökat inom idrottsforskningen. Studier har visat att talanger utvecklas bäst i miljöer där verksamheten drivs med långsiktiga mål, individanpassade metoder och fokus på utveckling, snarare än tidiga resultat. Utmärkande för framgångsrika idrottsmiljöer är också att verksamheten präglas av en öppen kultur, och ett nära samarbete mellan coacher och träningsgrupper. Positivt är även om miljön omfattar en stor grupp ambitiösa idrottare på olika nivåer, med följden att de mer rutinerade kan dela med sig av sina erfarenheter och samtidigt fungera som inspirerande förebilder. Slutligen har tränarnas kompetens en avgörande betydelse. Enligt forskarna från Linnéuniversitetet måste tränarna i goda utvecklingsmiljöer både ha kunskaper i sådant som rör idrotten (alltifrån fysisk träning/utveckling, teknik/utövande och taktik, till idrottspsykologi), och pedagogisk förmåga att organisera träningspass i en social och utvecklande miljö präglad av ”tilltro till att kunna lyckas och utvecklas”.

”De goda utvecklingsmiljöerna präglas av en helhetssyn. Det är viktigt att idrottarna inte blir sedda som elitsatsande individer som bara ska leverera resultat. I stället bör de betraktas som vanliga ungdomar som befinner sig i en idrottskarriär – och olika personer som finns i miljön bör agera därefter. Men helhetsperspektivet gäller också den samlade miljön. Det innebär att man inte enbart ska se till det idrottsliga, utan även ta hänsyn till idrottarnas övriga livssituation med skola, familj och vänner. Ett helhetsperspektiv bidrar till att de aktiva kan finna en balans i sin idrottsliga satsning.”

Oro för framtiden

I ett avslutande resonemang pekar Fahlström, Gerrevall, Glemne och Linnér på centrala utmaningar i den svenska idrottsmodellens möjlighet att fostra framtida elitidrottare. Ett övergripande problem är återväxten. Forskning visar att talangidentifikation och talangutveckling gynnas när unga har möjlighet att pröva på och bedriva flera olika idrotter. I praktiken går utvecklingen emellertid i rakt motsatt riktning.

En första förklaring är att kostnaderna för att idrotta ökat under senare år. Många familjer saknar i dag ekonomiska möjligheter att låta sina barn utöva flera idrotter. Därtill kommer att många idrotter erbjuder allt fler träningspass per vecka till allt yngre åldrar. Inte sällan har dessutom den traditionella säsongsträningen ersatts av året runt-träning. Effekten blir att föreningarna ockuperar barns fritid redan i unga år. Den ökade träningsmängden leder måhända till idrottsliga prestationer på kort sikt, men ökar också risken för överbelastningsskador, uttröttnings- och avhopp. Slutligen tillkommer professionaliserings- och kommersialiseringsprocesser i barn- och ungdomsidrotten, som oundvikligen gynnar familjer med god ekonomi. Detta förstärker en redan utbredd socioekonomisk ojämlikhet i ungas möjlighet att satsa mot elit.

Forskarnas råd ”till ansvariga på olika nivåer” blir att unga måste ges bättre möjligheter att ägna sig åt flera idrotter längre upp i åldrarna. Riksidrottsförbundet och dess specialidrottsförbund bör därför överväga att införa restriktioner för antalet tävlingar i särskilt ”tävlingsfrekventa” idrotter. Vidare menar de att träningsverksamhet i barn- och ungdomsåren måste präglas av stor flexibilitet. Ungar måste ges möjlighet att träna olika antal tillfällen per vecka, utan att någon därmed förlorar sin plats i en träningsgrupp. Selektioner och toppningar bör inte heller förekomma före det att unga nått långt i sin utveckling. I fördelningen av elitidrottsstöd bör prioritet ges till goda utvecklingsmiljöer. Och slutligen:

”Kom ihåg att en viktig gemensam nämnare för alla landslagsidrottare är att de inte slutat – de har fortsatt med sin idrott. Att behålla så många aktiva som möjligt är således inte enbart fördelaktigt ur folkhälso-synpunkt, utan också angeläget ur ett elitutvecklingsperspektiv.”

När elitidrottarna själva får komma till tals

I en analys av det svenska elitidrottssystemet måste de aktiva själva få komma till tals. Hur beskriver de sina erfarenheter och sina karriärvägar? Vad är deras uppfattning om det svenska elitidrottssystemets styrkor och svagheter? Kort sagt: Hur beskrivs och uppfattas det svenska elitidrottssystemet av de personer som befinner sig på insidan?

Frågorna ovan är utgångspunkt för kapitlet *Det svenska elitidrottssystemet ur de aktivas perspektiv*. Texten är författad av Astrid Schubring, Suzanne Lundvall och Karin Grahn, forskare verksamma vid Göteborgs universitet och den tyska idrotts-högskolan i Köln. Till grund för artikeln ligger forskningsprojektet *Vägar till världstoppen*, där forskarna genomfört intervjuer med 18 idrottare som alla varit – och till stor del fortfarande är – med i svenska landslag, och som alla haft en karriär i världsklass inom sina respektive idrotter. De intervjuade representerar både lag- och individuella idrotter, samt vinter- och sommaridrotter. Idrottarna var dessutom synnerligen framgångsrika. Fem av dem var flerfaldiga olympiska eller paralympiska mästare. I sin helhet hade gruppen vunnit mer än 70 VM-medaljer, flera Champions League- eller världscuptitlar och mer än 30 olympiska/paralympiska medaljer.

Många och skilda vägar till världstoppen

Intervjuerna av elitidrottarna visade att vägarna till världstoppen kan vara många och varierade. Alla idrotter har sina specifika kontexter och förutsättningar, likaså de unga som väljer att satsa på en elitidrottskarriär. Med denna reservation kunde forskarna urskilja både gemensamma och särskiljande drag.

Ett första gemensamt drag fångas i begreppen ”karriärfaser” och ”vändpunkter”. Att tidigt bli sedd och bekräftad som talangfull är självfallet viktigt, så även att uppnå resultatmässig framgång. Sådana händelser kan bli betydelsefulla vändpunkter som öppnar dörrar för nya möjligheter, exempelvis en plats i landslaget. På ett mentalt plan kan vändpunkter bestå av aha-upplevelser och lärande. Det kan vara en insikt om att en framtida elitidrottskarriär är möjlig, eller en ökad medvetenhet om vad som krävs för att nå hela vägen till världsklass.

Ett andra exempel på gemensamma drag handlar om goda utvecklingsmöjligheter. Forskarna skriver:

”Att inkluderas i en miljö där det finns tillgång till andra elitidrottare, samt professionella tränare och ett supportteam runt omkring, är en faktor som har stor betydelse för att kunna ta nästa steg i karriären. I detta omfattas såväl träningsmässiga, sociala och ekonomiska som konkurrensmässiga aspekter. Forskningsstudier kring elitaktiva betonar alltmer miljöns betydelse för utveckling och prestation. Elitidrottare beskrivs inte längre som superhjältar som klarar allt på egen hand. I stället betonas att resan mot världsklass sker med hjälp av goda miljöer, där både prestation och välbefinnande sammantagna skapar framgång.”

Vissa elitaktiva hade fått sitt stöd i form av anställd personal i den egna föreningen. Detta var vanligt i kommersiellt starka lagidrotter med professionella ligor. För andra skapades ”rätt team” i stället i förbundens landslagsverksamhet, eller i form av kompetensstöd via Riksidrottsförbundet, SOK eller SPK. Ett allmänt mönster var att behovet av ett strukturerat stöd ökade, ju längre en idrottare kommit på sin karriärväg.

Ett viktigt särskiljande drag handlade om ekonomi, och möjligheten att leva på sin idrott. Här spelade graden av professionalisering i den specifika idrotten en avgörande roll. I kommersiellt starka lagidrotter fanns elitidrottare som tidigt blivit professionella, exempelvis genom att man upptäckts och rekryterats till klubbar i internationella ligor. För andra hade möjligheten att leva på sin elitsatsning först uppstått när tävlingsverksamheten nått en sådan nivå att det fanns prispengar att tala om, och ett intresse hos sponsorer. Ytterligare andra elitidrottare berättade om ekonomiskt stöd av familj eller närstående, eller att de finansierat sin tillvaro genom deltidsarbete eller studier. För de elitaktiva som fått del av SOK:s topp- och talangprogram var dessa bidrag av avgörande betydelse.

Även i denna studie framkom flera exempel på ojämlikhet i ungas förutsättningar att ta steget från lovande till elit. Forskarna konstaterar att de intervjuade elitidrottarna till övervägande del hade svensk bakgrund, det vill säga att de var födda och uppvuxna i Sverige med minst en svenskfödd förälder. Flertalet hade även svensktalande föräldrar. I fråga om ekonomi noterades att kvinnliga elitidrottare samt paraidrottare hade sämre möjlighet än manliga elitidrottare att fullt ut satsa på sin idrott. För kvinnor var det dessutom svårt – enligt vissa helt otänkbart – att kombinera en elitsatsning med föräldraskap. För parasportare var en elitsatsning i stället förknippad med en större personlig risk, på grund av den begränsade tillgången på ett långsiktigt strukturerat stöd.

Världsklassidrottarnas egna rekommendationer

I studien ombads de elitaktiva att dela med sig av sina erfarenheter av det svenska elitidrottssystemet. Deras synpunkter kan sammanfattas i fem övergripande råd, riktade till alla de som ansvarar för att stödja och utveckla svensk elitidrott.

Förbättra koordineringen mellan stödsystem

Idrottsrörelsens olika parter – Riksidrottsförbundet, SOK, Parasport Sverige och specialidrottsförbunden måste lägga prestigen åt sidan och samarbeta mer. Det är framför allt det individuella stödet som behöver utvecklas, exempelvis i form av tillgång för elitaktiva till en person som kan agera ”spindeln i nätet” rörande logistik, kontakt med medicinsk stödsupport och träningsanläggningar med mera.

Erbjud ett mer differentierat stöd

Resurser måste fördelas så effektivt som möjligt. Stöd som är värdefullt för unga talanger är inte nödvändigtvis viktigt för väletablerade elitidrottare. Personer med lång väg till världstoppen kan behöva annorlunda stöd än de med kort karriärväg. Stödet måste även vara brett upplagt och omfatta kunskap i alltifrån kost, träningsplanering och prestationsutveckling till råd om karriärutveckling inom och efter att elitsatsningen avslutats.

Säkerställ tillgång till rätt typ av supportteam

Elitidrottare behöver ett professionellt team av kompetenta tränare omkring sig. Specialidrottsförbunden har därför ett viktigt ansvar att säkerställa att tränare har den kompetens och utbildning som krävs för att verka på yppersta elitnivå. Tyvärr är skillnaderna stora mellan elitidrottarens förutsättningar. Medan vissa idrottare exempelvis har tillgång till god medicinsk support kopplad till föreningen eller landslaget, tvingas andra att söka lämplig vård själva vid skada eller för rehabilitering.

Förbättra möjligheten till flexibilitet och individuell anpassning

Dagens organisatoriska och strukturella stöd till elitidrottare brister i flexibilitet och individuell anpassning. Detta är ett problem inom både individuell idrott och lagidrott. De ansvariga i tränings- och tävlingsfrågor måste bli bättre på att se en individ i laget och göra de elitaktiva delaktiga i olika beslutsprocesser.

Skapa rätt miljö för utveckling

Elitidrottare behöver befinna sig i en utvecklande tränings- och tävlingsmiljö. De ansvariga för idrottsmiljöer måste kunna betrakta verksamheten ur ett helhets-

perspektiv. Inte minst måste de ha kunskap om hur de elitaktiva mår och träningsgruppen fungerar. Alltför många idrottare har tvingats finna egna lösningar för att komma till rätta med bristande stimulans, eller upplevd ohälsa i träningsmiljön.

Statligt elitstöd genom offentliga regel- och skattesystem

En ofta förbisedd men viktig del av det totala offentliga stödet till svensk elitidrott handlar om de regel- och skattesystem som på olika sätt påverkar de ekonomiska villkoren för både elitidrottare och ideella föreningar. Mot denna bakgrund gav Centrum för idrottsforskning i uppdrag åt Mikael Lindman, skattejurist och tidigare idrottspolitisk handläggare vid Regeringskansliet, att synliggöra denna form av offentligt stöd och diskutera dess effekter på den svenska elitidrottens internationella konkurrenskraft. Redogörelsen är perspektivrik och engagerad. Fokus ligger på svenska förhållanden, men analysen innehåller även jämförelser med våra nordiska grannländer. Lindman tvekar inte inför att peka på ojämlikheter i svensk elitidrott, formulerar utmanande frågor och föreslår idrottspolitiska reformer. Hans bidrag ger både kunskap om elitidrottens skattefrågor, och nytt bränsle till den idrottspolitiska debatten.

Skattelättnader gynnar kommersiellt starka idrotter

Lindman inleder med att diskutera idrottens kommersiella intäkter. Han påpekar att idrottsföreningar i svensk skattelagstiftning är skattebefriade på sådana intäkter som ”typiskt sett förekommer inom idrotten och det övriga föreningslivet”. En idrottsförening kan således bedriva kioskverksamhet i samband med matcher och träningar och ingå sponsringsavtal med företag utan att behöva betala skatt. Men det är knappast möjligt att bedriva frisör- eller annan föreningsfrämmande näringsverksamhet. Trots denna skiljelinje är många typer av intäkter skattebefriade för landets idrottsföreningar. Samtidigt är förutsättningarna mycket varierade. Långt ifrån alla idrotter kan räkna med lukrativa sponsringsavtal eller försäljning av dyra sändningsrättigheter. När offentligt stöd får formen av skattebefrielse av kommersiella intäkter gynnar detta därför oundvikligen kommersiellt starka idrotter. Lindman ifrågasätter inte själva principen med skattelättnader som stödform. Där emot frågar han sig om detta sakförhållande borde få effekt på det övriga statliga stödet till idrottsrörelsen.

”Att det är de ekonomiskt starka idrotterna som framför allt gynnas av skattebefrielser kan möjligen i högre grad behöva vägas in i idrottsrörelsens diskussioner om fördelningen och användningen av det stat-

liga stödet till idrotten, särskilt det elitidrottsstöd som lämnas till specialidrottsförbunden.”

Sponsringens etiska utmaningar

Sponsoravtal må vara en viktig intäktskälla för svensk idrott, men kan även ge upphov till etiska dilemman. Lindman påpekar att många idrottsföreningar i dag låter sig sponsras av företag vars produkter kan uppfattas som oförenliga med idrottsrörelsens värdegrund, exempelvis företag som saluför alkohol eller spel. Sponsoravtal med spelbolag är särskilt problematiskt. Förutom att spel riskerar ge upphov till spelberoende och missbruk, kan idrottens integritet ifrågasättas på grund av vadhållningens koppling till uppgjorda matcher och kriminalitet. Eller som han själv formulerar saken, ”... att bara för att en verksamhet är laglig är det inte säkert att den är lämplig som sponsor till idrotten”. Uppmaningen till idrottsrörelsen är därför att kontinuerligt diskutera hur olika typer av sponsoravtal påverkar idrotten, och dess förtroende hos den breda allmänheten.

Den enskilde elitidrottarens komplicerade skattemässiga situation

Lindman konstaterar att elitidrottarens inkomster och skattemässiga situationer varierar stort. I kommersiellt starka lagidrotter som fotboll och ishockey är det vanligt att spelare har fast anställning hos sina klubbar. För dessa är skattesituationen relativt enkel, och att jämföra med vilket lönearbete som helst. I individuella idrotter är situationen ofta annorlunda. Vissa elitaktiva har knappt några intäkter alls, medan andra finansierar sin elitsatsning genom en kombination av stipendier, tävlingsvinster, sponsringsavtal etcetera, ofta med skilda skatteregler. Detta skapar en osäker ekonomisk situation, omfattande administration och risk för medvetna eller omedvetna skattefel.

Inom idrotten är den för många elitidrottare svåra ekonomiska situationen känd. Förslag har också väckts för att underlätta deras situation. Som exempel har Riksidrottsförbundet framfört att elitidrottarens sociala skyddsnet skulle kunna stärkas om elitidrottsstipendier förblev skattefria, men samtidigt sjukpenning- och pensionsgrundande (trots att arbetsgivaravgifter inte skulle betalas). Lindman delar uppfattningen att elitidrottarens sociala skyddsnet måste värnas, men tillägger därefter att idrottsrörelsen kanske bör fråga sig ”huruvida stipendieutbetalningar i stället för lön är rätt modell, om avsikten är att bidra till den enskilde idrottarens uppehälle”. Han pekar å andra sidan på andra möjligheter att stärka elitidrottarens ekonomiska och skattemässiga situation. Ett exempel är idrottsskattekonton, där elitaktivas inkomster utjämnas över tid genom att ansvarig förening löpande tar emot

den aktivas prispengar, sponsorerättningar med mera, och beskattning först sker då föreningen betalar dessa medel vidare som lön. Även en generösare schablonbeskattning för elitidrottare i inkomstslaget tjänst skulle stärka deras ekonomi, och samtidigt underlätta skattehanteringen för både idrottsrörelsen och Skatteverket.

Förtjänar idrottsföreningar sin skattebefrielse?

I Sverige är idrottsföreningar och idrottsförbund undantagna skatteplikt för alla intäkter i den så kallade inkomstbeskattningen. De är heller inte skattepliktiga för mervärdesskatt. Samma skatteregler gäller för den minsta idrottsförening som för de största lagidrottsklubbarna. Det bakomliggande motivet bakom denna skattemässigt fördelaktiga position är att staten vill uppmuntra och stödja ett demokratiskt föreningsliv. Vissa krav måste likväl vara uppfyllda. Föreningen måste vara allmännyttig på riktigt – dess verksamhet får endast i liten omfattning främja andra ändamål. Föreningen måste dessutom ”i skälig omfattning” använda sina intäkter till att uppfylla sina allmännyttiga ändamål.

Lindman menar att den skattebefrielse som svensk idrottsrörelse åtnjuter är ”ett fundament i kontraktet mellan den folkrörelsebaserade idrotten och staten”. Skattebefrielsen bygger dock på att idrottsrörelsen är en samhällsnyttig rörelse. Stämmer det? I praktiken ifrågasätter Skatteverket sällan idrottsrörelsens samhällsnytta och dess rätt till skattebefrielse. Det finns emellertid inslag i idrottsverksamheten som ”var för sig eller tillsammans” riskerar att underminera idrottens legitimitet som allmännyttig rörelse. Inom elitidrottens område nämns bland annat tidiga elitsatsningar och problematisk selektering i barn- och ungdomsidrotten. Är det verkligen en allmännyttig verksamhet om en förening endast bedriver barn- och ungdomsidrott i syfte att få fram elitidrottare? Ett annat exempel är tidigare nämnda samarbeten med sponsorer vars tjänster eller produkter är problematiska ur ett idrotts- eller folkhälsoperspektiv. Är det lämpligt att idrottsföreningar i praktiken uppmuntrar konsumtion av godis och läsk, ”alkoholfri” öl eller cider samt vadhållning? Ett tredje exempel på riskfyllt beteende är när idrottsföreningar placerar sin elitverksamhet i ett så kallat Idrotts-AB.

”Att idrottsrörelsen släpper in privata vinstintressen utgör i sig en utmaning för idrotten som allmännyttig folkrörelse. Särskilt i de fall sådana bolag bedriver sin verksamhet på ett ur allmän synvinkel problematiskt sätt, eller har delägare och investerare med ur allmän synvinkel problematisk karaktär.”

Projekt #elitidrott2030

Våren 2023 enades stämmorna för idrottsrörelsens tre centrala stödorganisationer, Riksidrottsförbundet, SOK och SPK, om att gemensamt verka för en kraftig förstärkning av stödet till elitidrotten, samt utveckla sin samordning i enlighet med strategiprogrammet #elitidrott2030. I antologins avslutande bidrag ges idrottsrörelsens syn på det nya samarbetet. Texten är författad av Peter Mattsson, tidigare elitidrottschef på Riksidrottsförbundet, i samråd med samtliga stödorganisationer. Redogörelsen börjar med en tillbakablick: Hur lyckades idrottsrörelsens tre stödorganisationer enas i ett gemensamt elitidrottsprogram? Därefter diskuteras det svenska elitidrottssystemets kännetecken, styrkor och svagheter. Vilka utmaningar står svensk elitidrott inför, och vilka är vägarna framåt? Ska den nya samstämmigheten tolkas som att Riksidrottsförbundet, SOK och SPK är villiga att sluta upp i den globala elitidrottsliga kapprustningen?

Texter av detta slag är alltid att betrakta som en partsinlaga. Det är en möjlighet för den arbetsgrupp som utformat #elitidrott2030 att få komma till tals, beskriva vad man uppfattar som den svenska elitidrottens utmaningar och peka på önskvärda reformer för framtiden. Men texten har samtidigt författats i ett dynamiskt skede för svensk elitidrott. Programmet #elitidrott2030 handlar inte bara om ökade resurser. Det innehåller också förslag på prioriteringar och vägval som oundvikligen leder till att vissa idrotter stärks, på bekostnad av andra. Detta präglar redogörelsen.

Stora och ökade utmaningar för svensk elitidrott

Mattsson beskriver perioden 2000–2016 som en svår tid för svensk elitidrott, präglad av begränsade ekonomiska resurser och interna konflikter på central nivå, framför allt i relationen mellan Riksidrottsförbundet och SOK. Regeringens särskilda elitsatsning 2009–2012 var en ljuspunkt, men med begränsade effekter. När Riksidrottsförbundet så sent som 2016 i dialog med specialidrottsförbunden lät analysera svensk elitidrotts styrkor och svagheter, framkom att förbundens resurser för elitverksamhet var för små och ojämnt fördelade över tid. Vidare uppfattades oenigheten mellan Riksidrottsförbundet och SOK som en svaghet som resulterade i suboptimering av resurser, otydlighet och svårigheter att göra långsiktiga planeringar. Det närmande mellan stödorganisationerna som inleddes 2017 och senare utmynnade i satsningen #elitidrott2030 var mot denna bakgrund att betrakta som ett trendbrott.

Mattsson tillägger att den svenska elitidrottens utmaningar ökat under 2000-talet. När specialidrottsförbunden själva får beskriva sin situation vittnar nästan alla om

bristande resurser, och svårigheter att genomföra sin landslagsverksamhet. En orsak är att de internationella kraven ökat, där landslag nu förväntas delta i globala tävlingar för att bli rankade eller få delta i större mästerskap. Parallellt har nya idrottsgrenar etablerats, med följderna att många förbund fått ansvar för allt fler landslagstrupper. Inom paraidrottens grenar har kostnaderna dessutom ökat som ett resultat av kraven på internationella klassificeringar.

Också här lyfts att många elitaktiva har det ekonomiskt bekymmersamt. Hösten 2022 presenterade SOK en rapport som visade att många idrottare i topp- och talangprogrammet hade svårt att få inkomster och utgifter att gå ihop. Bidrag från föräldrar och andra närstående var ofta en nödvändighet. SOK:s stipendier var viktiga tillskott, men inte tillräckliga. Eftersom stipendier dessutom inte räknas som sjukpenninggrundande inkomst (SGI) fick idrottarna inte heller full del av det svenska socialförsäkringssystemet. Med låga inkomster blev det även svårt att exempelvis beviljas banklån. Enligt SOK är risken stor att många idrottare av ekonomiska skäl väljer att ge upp sin elitsatsning innan de nått sin fulla potential.

En tredje utmaning handlar om Sveriges prestationer på den internationella idrottsarenan. Mattsson konstaterar att det är svårt att jämföra länders idrottsliga prestationer. Inom ramen för *#elitidrott2030* har därför olika parametrar använts för att försöka bedöma Sveriges position i den internationella elitidrotten. Resultatet visar att Sverige placerar sig bland världens 20 främsta idrottsnationer. En jämförelse mellan idrotter över tid visar detta till trots ett blandat resultat: vissa idrotter har haft en positiv utveckling, medan andra backat eller presterat på oförändrad nivå. Sammantaget blir bedömningen att den svenska toppidrotten försvagats under perioden 2009–2019, och ”att toppen blivit smalare”.

Programmet *#elitidrott2030* ska ses mot denna bakgrund. Satsningens målsättningar och åtgärdsplan har skapats i samråd mellan idrottens tre stödorganisationer, och i nära dialog med specialidrottsförbunden. Målen är att Sverige ska vara:

- topp 5 som vinterolympisk nation
- topp 20 som sommarolympisk nation
- topp 20 som paralympisk nation
- topp 10 på webbplatsen Greatest Sporting Nations världsranking.

Dessa mål ska realiseras genom ett reformpaket i åtta steg, däribland ökade resurser till specialidrottsförbund och landslag, stärkt stöd både centralt och i specialidrottsförbundens ledningsfunktioner, insatser för att förbättra elitidrottarens sociala situation samt satsningar på utbildning, utvecklingsmiljöer och idrottsforskning.

Vad kan idrotten, staten och näringslivet göra?

En stor del av Mattssons redogörelse handlar om utmaningar som måste övervinnas, om målet är att stärka den svenska elitidrottens internationella konkurrenskraft.

En första utmaning är idrottspolitisk, och handlar om att övertyga stat och näringsliv om värdet av att satsa på elitidrott. Kapitlets författare menar att vissa etablerade synsätt och argument om elitidrottens förtjänster är svaga eller föråldrade. Ett exempel är idén att elitidrottsframgångar stimulerar nya grupper att börja idrotta, och att elitverksamhet därmed bidrar till folkhälsa. Detta stämmer inte. Det finns många exempel på länder som haft en nedgång i sin breddidrott under senare år – samtidigt som de ökat sina investeringar i elitidrott. Argumenteringen måste ändras. En möjlighet är att peka på hur elitidrottarens framgångar kan inspirera människor, och få dem att känna stolthet över sin nation, liksom över landets idrottare. Ett snarlikt argument är att ge elitidrottare rollen som etiska och moraliska förebilder för både barn och vuxna. Vidare kan elitidrottsliga framgångar skapa attraktionskraft för Sverige som nation, och bidra till ökad handel och turism.

Med utgång i att elitidrott är viktigt för samhället, ställer sig Mattsson frågan vad idrotten, staten och näringslivet kan göra för att stärka den svenska idrottens internationella konkurrenskraft.

För idrottsrörelsen är vägen framåt enligt honom att våga göra prioriteringar baserade på vad man vill uppnå, samt att styra resurser i denna riktning. Mattsson menar att de över 200 landslag som finns i Sverige kan delas in i fyra kategorier. I den första finns ett antal stora och kommersiellt starka lagidrotter. I dessa har elitidrottaren fast anställning i ett klubbtag, medan landslagets verksamhet huvudsakligen finansieras via kommersiella intäkter. Kännetecknande är vidare att manliga elitaktiva har betydligt bättre ekonomiska förutsättningar än kvinnliga. Den andra kategorin består av individuella idrotter med ett stort kommersiellt intresse. I dessa idrotter är vägen för elitaktiva att nå världstoppen lång och svår. Därefter finns dock goda möjligheter att tjäna stora pengar. Även i denna kategori ses skillnader i ekonomiska villkor mellan kvinnor och män, om än inte lika påtagliga som i kommersiellt starka lagidrotter. Den tredje kategorin består av kommersiellt betydligt svagare idrotter, vari verksamheten ändå bedrivs mer eller mindre på heltidsbasis ”med hjälp av de stödsystem som finns i olika länder”. Här ingår många olympiska eller paralympiska idrotter. Den fjärde och sista kategorin består av idrotter som nästan uteslutande bedrivs som ideell amatör-idrott. Alla idrotter i samtliga kategorier är i behov av ekonomiska resurser. Enligt Mattsson skulle ett

ökat ekonomiskt stöd emellertid göra mest nytta för idrottare i mellankategorierna. I dessa idrotter tävlar svenska idrottare i dag ”mot en omvärld med betydligt bättre ekonomiska förutsättningar”. Här finns således en möjlighet för idrottsrörelsen att göra en kursändring.

Statens viktigaste bidrag hade varit att tillföra elitidrotten ökade resurser. Detta är en nödvändighet för att specialidrottsförbunden ska kunna driva sina landslagsprogram, och stödja elitaktiva på vägen mot världstoppen. Men därutöver skulle staten också kunna bidra till att göra existensvillkoren mer hållbara för de individer som genomför en elitidrottssatsning. Att låta elitidrottsstipendier bli sjukpenninggrundande är ett exempel på en sådan åtgärd. Fortsättningsvis behövs insatser för att stärka elitidrottarens möjligheter till dubbla karriärer. Förutom studier kanske elitidrott skulle kunna kombineras med diverse offentliga anställningar, förslagsvis inom Försvarsmakten eller genom att elitidrottare ges offentliga uppdrag att främja den internationella bilden och kunskapen om Sverige.

Från näringslivet, slutligen, är framför allt ökade resurser viktigt. Mattsson påpekar att det redan nu finns framgångsrika idrotter när det gäller att generera kommersiella medel. Till störst nytta för det svenska elitidrottssystemet som helhet vore dock en samordnad satsning, motsvarande det strategiska samarbete mellan staten och näringslivet som möjliggjorde SOK:s topp- och talangprogram.

Centrum för idrottsforsknings slutsatser

Elitidrott är en verksamhet som engagerar stora grupper av den svenska befolkningen. Vi följer med spänning och oro våra favoritlags och elitidrottarens prestationer från läktarna, framför våra skärmar och via sociala medier. Svenska segrar och medaljer i internationella mästerskap väcker känslor av glädje, stolthet och beundran. I dessa avseenden skiljer sig inte Sverige från andra länder.

Samtidigt visar årets fördjupade analys att det svenska elitidrottssystemet på väsentliga punkter skiljer sig från andra jämförbara länder. Skillnaderna handlar både om elitidrottens samhällsposition och dess förutsättningar. De svenska särdragen har dessutom blivit alltmer framträdande till följd av den ökade konkurrens som präglat den internationella elitidrotten under senare decennier. Detta ställer svensk idrott vid ett vägskepp.

Nedan presenteras Centrum för idrottsforsknings övergripande slutsatser rörande idrottsrörelsens ”villkor och förutsättningar för att bedriva en konkurrenskraftig och hållbar elitidrottsverksamhet”.

Ett elitidrottssystem ”i skuggan av breddidrotten”

Ett första övergripande resultat i årets rapport är att svensk elitidrott som kultur-företeelse – dess samhällslegitimitet, organisation och existensvillkor – verkar ”i skuggan av breddidrotten”. Elitidrott må vara en viktig angelägenhet för många medborgare, men det ändrar inte det faktum att vi har en idrottsmodell baserad på klassiska folkrörelsetraditioner och välfärdspolitiska ideal, snarare än strategier för att maximera vägen till internationell framgång.

Det mest grundläggande kännetecknet för svensk idrott är att verksamheten är organiserad som en traditionell folkrörelse byggd på frivilligt deltagande, oavlönat engagemang och föreningsdemokratiska principer. Den lokala och ideella föreningen utgör den självklara utgångspunkten för allt som sker: från lekfyllda idrottsaktiviteter för de yngsta barnen, via tävlingsverksamhet och talangutveckling i den breda ungdomsidrotten, till elitidrott på högsta nivå. På nationell nivå består idrottsrörelsen av självständiga specialidrottsförbund förenade under en gemensam paraplyorganisation. Även om svensk idrott är sammanhållen och samlad i ett gemensamt organisationskomplex, är elitidrottens förutsättningar både ideologiskt och organisatoriskt baserade på principer om decentralism och varje idrotts självstyre. På nationell nivå är följaktligen specialidrottsförbunden ansvariga för sina respektive idrotter, inklusive elitverksamhet – såsom att arrangera nationella mästerskapstävlingar och genomföra landslagsverksamhet. På lokal nivå bedrivs tävlingsverksamhet och talangutveckling med utgång i varje idrottsförenings egenvalda ambitionsnivåer, respektive förutsättningar. De olika förbundsövergripande elitsatsningar som utformats i svensk idrott sedan millennieskiftet – från SOK:s topp- och talangprogram, till arbetet bakom det nya strategiprogrammet *#elitidrott2030* – är ur detta perspektiv att betrakta som undantag från principen att varje förbund och förening ansvarar för, och finansierar, sin egen elitverksamhet.

Formuleringen ”i skuggan av breddidrotten” syftar även på idrottens position i det svenska samhället. Utan tvekan har idrottsrörelsen ett starkt stöd hos både allmänheten och politiska beslutsfattare. Den ideella idrottsverksamheten tillförs årligen betydande offentliga resurser. Motiven är dock välfärdspolitiska. I enlighet med svenska jämlikhetstraditioner är syftena med statens idrottsstöd att uppmuntra idrottsrörelsens ideella och frivilliga krafter, främja fysisk aktivitet och folkhälsa samt erbjuda barn och unga en meningsfull fritid. Vidare avser stödet att öka föreningsidrottens tillgänglighet bland underrepresenterade grupper. Elitidrottsliga motiv förekommer sällan, likaså riktade satsningar på elitidrott. Det är

talande att den särskilda regeringsförordning som reglerar statens idrottsstöd visserligen fastslår att statsanslag *får* användas för att stärka idrottsutövares internationella konkurrenskraft, men att explicita mål på elitidrottens område helt saknas. Den bild som framträder är att elitidrotten uppfattas som en integrerad del i svensk idrottsrörelse, men att verksamhetens samhällsnytta – och därmed även dess förutsättningar för statligt stöd – är kopplad till breddidrott, barn- och ungdomsverksamhet och folkhälsa.

Den svenska idrottsmodellens styrkor och svagheter

Alla elitidrottssystem skapas i specifika samhälleliga kontexter. De formas och utvecklas utifrån det enskilda landets idrottsliga traditioner och förutsättningar. De har sina styrkor – men även sina svagheter. Den svenska idrottsmodellen är inget undantag. Det starka folkrörelse- och breddidrottsperspektiv som kännetecknar svensk idrott är både en styrka och en begränsning för vår elitidrott.

Forskare och experter som bidragit till årets rapport pekar på många inslag i den svenska idrottsmodellen, som skapar konkurrensfördelar i jakten på medaljer och resultat på den internationella idrottsarenan. Det handlar bland annat om övergripande samhällsfaktorer, såsom goda idrotts- och motionsvanor bland svenska medborgare, samt en ambitiös välfärdspolitik i frågor kopplade till medborgarnas hälsa och aktiva fritid. De pekar också på föreningsidrottens öppenhet och stora bredd, det ideella engagemanget liksom omfattningen på idrottsrörelsens barn- och ungdomsverksamhet. Sverige har även kompetenta och engagerade idrottsledare, särskilt för barn- och ungdomsidrott. Det offentliga stödet är omfattande, inte minst i form av kommunalt finansierade idrottsanläggningar av god kvalitet. Alla dessa egenskaper brukar vanligtvis åberopas i berömmande beskrivningar av den svenska idrottsrörelsens bredd- och folkrörelsekaraktär – och är samtidigt inslag i svensk idrott som stärker förutsättningarna för en framgångsrik elitidrott.

Men vår idrottsmodell har också inslag som begränsar. Typiskt nog är även dessa utmaningar i stor utsträckning ett resultat av den svenska idrottsrörelsens karaktär av frivillig och ideellt uppbyggd folkrörelse.

Elitidrott i skilda världar

En av de största utmaningarna inom svensk elitidrott handlar om begränsade ekonomiska förutsättningar. I Sverige är det totala offentliga stödet till idrott omfattande, men i huvudsak avsett att uppmuntra breddidrottsliga mål. Det statliga bidraget används framför allt för att stödja barn- och ungdomsidrott på lokal nivå, möjliggöra olika former av utvecklingsinsatser i förbund och föreningar samt finan-

siera kansliorganisationer för Riksidrottsförbundet och dess medlemsförbund. Inom idrottsrörelsen fördelas det statliga stödet huvudsakligen utifrån nyckeltal baserade på olika idrotters storlek och aktivitet. Riktade bidrag till elitidrott och gemensamt finansierade satsningar på elitidrottsstöd finns, men är relativt begränsade och otillräckliga för att täcka förbundens uppfattade behov.

Även marknadens bidrag till svensk idrott är betydande på aggregerad nivå, men samtidigt ojämnt fördelat. Ett fåtal idrotter, framför allt ett antal massmedialt populära lagidrotter – med fotboll och ishockey i spetsen, har stora kommersiella intäkter. I dessa idrotter har förbund och elitklubbar förhållandevis goda ekonomiska förutsättningar att utveckla talanger och bedriva elitverksamhet. För övriga idrotter är premisserna för marknadsintäkter betydligt sämre. Med små eller inga möjligheter till publikintäkter, lukrativa sponsoravtal eller försäljning av sändningsrättigheter blir det svårt för klubbar att erbjuda sina elitidrottare tillräcklig support eller ekonomisk ersättning. Parallellt får dessa specialidrottsförbund svårt att finansiera sin landslagsverksamhet. I en tid då den internationella utvecklingen på elitidrottsområdet präglas av höjda offentliga investeringar och ökad professionalisering, upplever många svenska specialidrottsförbund följaktligen en ökande diskrepans mellan den krassa ekonomiska realiteten, och visionerna om vad som skulle behövas för att ge sina elitidrottare rimliga förutsättningar.

Inom svensk idrott är det således stora skillnader mellan idrotters villkor och möjligheter att utveckla och bedriva elitverksamhet. Skillnaderna uppstår i första hand ur idrotters varierande möjligheter till marknadsintäkter – men förstärks dessutom genom svensk skattelagstiftning. Rådande regler för skattebefrielse av idrottsföreningar är visserligen generella, såtillvida att de kan utnyttjas av dem alla. Systemet förutsätter dock att det finns kommersiella intäkter att skattebefria. Ju större marknadsintäkter, desto större blir skattebefrielsen. På så sätt är föreningsidrottens förmånliga skatteregler ett offentligt idrottsstöd som framför allt tillfaller idrotter med stora kommersiella intäkter.

Många idrottare genomför sina elitsatsningar under svåra ekonomiska och sociala villkor

De begränsade ekonomiska resurserna inom svensk elitidrott drabbar också många av de idrottare som vill tävla på högsta internationella nivå. Återigen går en tydlig skiljelinje mellan idrotter med stora, respektive små, marknadsintäkter. I stora och kommersiellt starka lagidrotter är elitidrottarens förutsättningar ofta goda. I dessa idrotter är elitidrottare vanligtvis anställda hos sina klubbar, medan landslagsverksamheten huvudsakligen finansieras via kommersiella intäkter. I kommersiellt

starka individuella idrotter, exempelvis friidrott, är de ekonomiska förutsättningarna fortsatt ofta goda för de elitidrottare som lyckas ta sig till världstoppen. Vägen dit kan däremot vara kantad av stora utmaningar.

För elitidrottare i kommersiellt svaga idrotter är emellertid situationen betydligt svårare. I likhet med många konstnärer och andra kulturarbetare kombinerar de sina talangsatsningar med deltidsjobb, studier eller ekonomiskt stöd från familjer eller närstående. Stipendier och prispengar är viktiga tillskott för vissa, men sällan tillräckliga. Dessutom räknas som sagt inte stipendier som sjukpenninggrundande inkomst, med följden att dessa elitidrottare inte får full del av det svenska socialförsäkringssystemet. Förutom de rent ekonomiska begränsningarna betalar många idrottare även ett högt personligt pris. Det är exempelvis svårt för kvinnor att kombinera en elitsatsning med föräldraskap. För parasportare tillkommer att bristande möjligheter till långsiktigt strukturerat stöd innebär stora personliga risker såväl ekonomiskt och praktiskt, som känslomässigt.

Långt ifrån alla unga med elitidrottsliga aspirationer har därutöver det ekonomiska stöd och den uppbackning hemifrån, som ofta är nödvändig för att en elitsatsning ska vara möjlig. De studier av elitidrottare som ingått i årets fördjupade analys visade ett tydligt och oroväckande mönster av en synnerligen stark social snedrekrytering. Som exempel kan nämnas den enkätstudie som forskare vid Linnéuniversitetet lät genomföra, vilken besvarades av 328 landslagsutövare från 51 skilda idrotter. Hela 97 procent av de svarande var födda i Sverige. Merparten kom från familjer med goda socioekonomiska villkor. Cirka 90 procent underströk föräldrarnas stöd under hela deras elitsatsning.

I årets uppdrag från regeringen har ingått att bedöma den svenska elitidrottens konkurrenskraft och hållbarhet. Med utgång i ovan beskrivna villkor för elitidrottare i kommersiellt svaga idrotter, är det mest rimliga svaret att dagens situation varken är rättvis, hållbar eller effektiv. Situationen är orättvis avseende den sneda sociala rekryteringen, det vill säga att många unga saknar de ekonomiska möjligheter eller den uppbackning hemifrån, som i praktiken är nödvändig för att kunna genomföra en elitsatsning. Situationen är ohållbar avseende det personliga pris många elitidrottare betalar för att kunna förverkliga sin elitsatsning. Den är slutligen ineffektiv såtillvida att svensk idrotts internationella konkurrenskraft begränsas när potentiella talanger aldrig får en möjlighet att satsa mot världseliten, alternativt tvingas sluta i förtid på grund av ekonomiska eller sociala skäl.

Kan vi räkna med framtida segrar?

En återkommande fråga i den elitidrottspolitiska debatten handlar om framtiden: Är Sverige som idrottsnation på väg att tappa positioner på den internationella idrottsarenan? Frågor av dessa slag kan egentligen aldrig ges ett entydigt svar. I den mångfald av idrotter som för närvarande bedrivs i Sverige finns både exempel på tillbakagångar och framgångar. Statistik kan användas och analyseras på olika sätt. Frågan har också en politisk slagsida. Att beskriva framtiden i mörka bilder kan ingå i en strategi för att flytta fram elitidrottens positioner, och för att tilldelas ökade resurser.

Med dessa reservationer görs här ett försök till ett nyanserat svar. Det finns vissa grundläggande inslag i det svenska samhället och den svenska idrottsmodellen som är, och kommer att förbli, en styrka. Vi har en stor och bred folkrörelseidrott, och lång erfarenhet av att identifiera och utveckla talanger. Rimligtvis kommer nya talanger att dyka upp framöver. Vissa av dessa kommer att ha rätt förutsättningar i form av föräldrars uppbackning, och förmånen att ingå i goda utvecklingsmiljöer i sina idrottsföreningar. Det finns följaktligen en god grund i den svenska breda folkrörelseidrotten för att identifiera och utveckla nya talanger. Rimligtvis kommer även svensk idrott att få framgångar framöver.

Den professionalisering och elitidrottsliga kapprustning som pågår internationellt kommer likväl inte att gå obemärkt förbi. För många svenska elitidrottare kommer därmed vägen till internationell nivå att bli längre och svårare, än för deras konkurrenter från andra länder. Svenska elitidrottare kommer att tävla på ojämlika villkor. Det går att hävda att Sverige sedan länge befinner sig i denna situation. Den stora frågan är om framtida svenska talanger kommer att finna det vara mödan värt att satsa mot världstoppen?

Förutsättningar och utmaningar för en samlad elitsatsning

De forskargrupper som bidragit med internationella perspektiv i årets fördjupade analys har visat att vägen till internationell idrottslig framgång kan se ut på olika sätt. Ekonomiska resurser är nödvändigt, men otillräckligt. Det finns här vissa strategier som förenar framgångsrika länder: de arbetar målmedvetet och effektivt. Forskarna från forskningsprogrammet SPLISS betonar vikten av samordning och klara beslutsprocesser, tydliga elitidrottsliga mål, långsiktiga strategier samt att resurser avgränsas till ett mindre antal idrotter, som bedöms ha reella möjligheter att lyckas på högsta internationella nivå. Forskarna från Idrættens Analyseinstitut går ännu längre, och föreslår konkreta reformer av svensk idrotts organisering,

däribland skapandet av en nationell elitidrottsorganisation och att olympiska idrotter ges särskild prioritet i fördelningen av ekonomiskt stöd. Peter Mattsson, representant för idrottens strategiprogram *#elitidrott2030*, är inne på samma linje genom påpekandet att just prioriteringar är nödvändigt om Sverige ska klara ”att prestera ett effektivt organiserat elitidrottsystem”.

Med satsningen *#elitidrott2030* har idrottsrörelsen visat en vilja att utveckla förutsättningarna för svensk elitidrott. Vid en första anblick kan programmet framför allt uppfattas som ett idrottsligt upprop för ökade resurser från staten och näringslivet. I realiteten är satsningen betydligt mer än så. Den är ett brett upplagt reformprogram, där svensk elitidrott ska stärkas på ett antal områden: från ökad samordning på central nivå, utvecklade elittränarutbildningar samt reformer för att förbättra livsvillkor för elitaktiva och elittränare, till ökat samarbete med elitidrottsforskningen. Det är därför rimligt att betrakta *#elitidrott2030* som ett första svenskt närmande till den globala elitidrottsliga kapprustningen. Det är en strategi som skapats för att möta den ökade internationella konkurrensen med höjda ambitionsnivåer och ökad effektivitet i det svenska elitidrottsystemet.

Men trots att idrottsrörelsens samtliga tre stödorganisationer slutit upp bakom strategiprogrammet är det i dagsläget oklart om, och i vilken utsträckning, *#elitidrott2030* i praktiken kommer att föra in svensk elitidrott på en ny väg.

En första utmaning är att kraftsamlingen i stor utsträckning är tänkt att finansieras genom nya resurser från stat och näringslivet. Frågan är om landets politiska beslutsfattare är beredda att tillföra nya och öronmärkta medel till svensk elitidrott? Kommer riksdagen att tillmötesgå idrottsrörelsens önskemål om förändringar i svensk skattelagstiftning avseende idrottsliga stipendier? Och hur ska näringslivet förmås att öka sin sponsring av svensk elitidrott, och ingå nya slags partnerskap? Kort sagt: stora delar av *#elitidrott2030* bygger på att aktörer utanför idrottsrörelsen ska sluta upp och tillföra nya resurser. Dessa delar ligger utanför idrottsrörelsens egen kontroll.

En andra utmaning ligger i samordningen mellan idrottsrörelsens tre stödorganisationer. Arbetet med *#elitidrott2030* har inneburit ett närmande mellan Riksidrottsförbundet, SOK och SPK. Samtidigt skiljer sig de tre organisationerna åt i utgångspunkter, synsätt och vilka idrotter de representerar. Kommer stödorganisationerna att kunna enas i ett långsiktigt samarbete, för att skapa de effektivitetsvinster som i dag efterfrågas av både specialidrottsförbunden och de elitaktiva själva?

En tredje utmaning handlar om satsningens nya principer om prioritering av elit-idrottsstödet. Problemet här är att förändringar i bidragsfördelning alltid gör vissa till vinnare, medan andra förlorar. I just detta fall är ambitionen att kunna öka elit-idrottsstödet till sådana idrotter där den internationella konkurrensen är hård, men möjligheterna till marknadsintäkter är begränsade. Två grupper skulle bli förlorare i det nya fördelningssystemet. Den första gruppen är de (i huvudsak mindre) idrotter som av olika skäl skulle uteslutas från elitstöd. Den andra gruppen är de (i huvudsak större och kommersiellt starka) idrotter som har ekonomisk fördel av att dagens fördelningssystem består. Frågan om elitstödet fördelning har redan utmynnat i diskussion och väckt kritik inom idrottsrörelsen. Tidigare bidragsbeslut har reviderats, och hur det framtida elitstödet kommer att utformas är oklart. Detta vittnar om de reella svårigheterna att förändra principerna för bidragsfördelning inom svensk idrott, särskilt om målet är att vissa idrotter ska prioriteras på bekostnad av andra.

Den viktigaste och kanske svåraste utmaningen är dock att själva utgångspunkterna för strategiprogrammet #elitidrott2030 i flera avseenden bryter med etablerade principer och synsätt i svensk idrott och svensk idrottspolitik. Det är i denna mening satsningen placerar idrottsrörelsen vid ett vägskäl: om idrottsrörelsen väljer att fortsätta på vägen mot en samlad elitsatsning, medför det att andra idrottspolitiska stigar överges.

Det är framför allt två etablerade idrottspolitiska principer som utmanas med den nya elitsatsningen. Den första rör idrottsrörelsens relation till staten. Från idrottsrörelsens sida har man i decennier framhållit att man är en föreningsdemokratisk och självständig rörelse, som måste vara oberoende i förhållande till staten. Som belysande exempel fastslår Riksidrottsförbundet i sitt intressepolitiska program att idrottsrörelsen bedriver en samhällsnyttig verksamhet som förtjänar offentligt stöd – men att självständighet samtidigt är en förutsättning för idrottens samhällsnytta.

”Idrottsrörelsen är ingen leverantör av beställda samhällstjänster, utan består av lokala föreningar där människor slutit sig samman för att ägna sig åt ett gemensamt intresse. Det är medlemmarna, inte staten eller kommunerna, som bestämmer vad föreningen ska göra.”¹

Den andra principen rör fördelning av makt och inflytande inom idrottsrörelsen. I en så stor och mångfacetterad organisation som svensk idrottsrörelse, är det en ständig utmaning att finna en balans mellan det gemensamma uppdraget och

¹ Riksidrottsförbundet (2023). *Idrottspolitiskt program*, s. 11.

sådant som varje förbund och förening kan besluta om själv. I detta spänningsförhållande mellan centralstyrning och decentralisering har det senare i praktiken varit en dominerande princip sedan millennieskiftet. Den idrottspolitiska utgångspunkten har varit att varje specialidrottsförbund har ansvaret att leda och utveckla sin idrott och sina föreningar, medan Riksidrottsförbundet på central nivå ska inta en mer stödjande och samordnande roll. I bidragsfrågor har denna princip efter stämmobeslut 2021 framför allt utmynnat i höjningar av det ordinarie organisationsstödet till specialidrottsförbunden, och nedskärningar för Riksidrottsförbundets centrala kansli och dess regionala kontor.

En elitidrottssatsning motsvarande #elitidrott2030 bryter mot båda dessa principer. Ett äskande om nya statliga medel för att stärka svensk elitidrott är de facto att begära ett ökat statligt engagemang i elitidrottsfrågor. Det är även en önskan om nya öronmärkningar i statens idrottsstöd. Dilemmat här är att elitidrottens svaga position i statens rådande idrottspolitik ger idrottsrörelsen stor autonomi att själv utforma sitt elitidrottssystem. En statlig offensiv på elitidrotten kan visserligen ge nya resurser, men de kommer i så fall med nya politiska förväntningar om mål och resultat. En statlig elitsatsning kan följaktligen endast ske till priset av att idrottsrörelsens självständighet begränsas. Detta är Danmark och Norge konkreta exempel på.

Samtidigt innebär förslaget om effektivare samordning, hårdare prioriteringar och behovsprövning av elitidrottsstödet att makt och beslutsfattande inom idrottsrörelsen ska centraliseras. Detta är en tydlig kursändring från rådande idrottspolitiska principer om decentralism, och att varje förbund äger sin egen idrott. En centralisering av makten i elitidrottsfrågor bygger på tanken att idrottsrörelsens olika parter är beredda att prioritera ett helhetsperspektiv före omsorgen om den egna idrotten. Det förutsätter en förståelse för idrotters olika existensvillkor, och acceptans för att vissa specialidrottsförbund ska tillföras ökat stöd – medan andra ska få minskat eller inget alls.

Det pågående arbetet inom svensk idrott för att få till stånd en samordnad elitidrottssatsning innehåller således utmaningar. Arbetet kräver också beslut i viktiga principiella frågor. Detta ställer svensk idrott inför ett vägval som stakar ut riktningen inte bara för elitidrottens utveckling, utan även för idrottsrörelsen i sin helhet.